

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
PRIVATINĖS TEISĖS KATEDRA

Dieninio skyriaus (5 metų)
V kurso VIII grupės
studentės Eglės Šimulytės

Magistrinis darbas

SANDORIO NEGALIOJIMO PASEKMĖS IR SANDORIO NEGALIOJIMO
MOMENTO NUSTATYMAS

Darbo vadovas: Lekt. Dr. Saulius Aviža

Vilnius
2012

TURINYS

Ižanga.....	3
1. Sandorių negaliojimo instituto paskirtis.....	5
2. Retroaktyvumo principo taikymas sandorio šalims.....	6
2.1 Restitucija kaip sandorio negaliojimo teisinė pasekmė.....	8
2.1.1 Restitucijos būdai ir rūšys.....	Error! Bookmark not defined. 10
2.1.2 Restitucijos natūra taikymo problemos.....	14
2.1.3 Restitucijos taikymas sumokant ekvivalentą pinigais.....	19
2.2 Restitucijos derinimas su kitais teisės institutais.....	22
2.2.1 Be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių taikymas sandorį pripažinus negaliojančiu.....	22
2.2.2 Vindikacijos ir restitucijos santykio problema.....	31
2.2.3 Sandorio negaliojimo pasekmių taikymas <i>Actio Pauliana</i> atveju.....	34
2.3 Restitucijos taikymo ribos.....	38
2.3.1 Restitucijos netaikymas, kai neįmanoma atkurti padėties, buvusios iki sandorio sudarymo.....	39
2.3.2 Restitucijos netaikymas dėl viešojo intereso.....	40
3. Retroaktyvumo principo taikymas tretiesiems asmenims.....	43
4. Sandorio negaliojimo momento nustatymas.....	45
4.1 Sandorio negaliojimo momento nustatymo praktinė reikšmė.....	46
Išvados.....	50
Literatūros sąrašas.....	53
Santrauka.....	62
Summary.....	63

IŽANGA

Temos aktualumas. Šiame magistro darbe analizuojamos temos praktinis ir teorinis aktualumas neabejotinas atsižvelgiant į visuomeninių santykių bei ekonomikos raidą. Siekiant teisinio tikrumo ir aiškumo dinamiškuose visuomeniniuose bei ekonominiuose santykiuose būtina aiškiai apibrėžti sandorių pripažinimo negaliojančiais teises pasekmes. Lietuvos doktrinoje daugiau dėmesio skiriama sandorių negaliojimo pagrindų analizei, o ne sandorių negaliojimo pasekmėms ir momentui, nuo kurio sandoris pripažintinas negaliojančiu. Sandorių negaliojimo pasekmes reglamentuojančios normos išdėstytos įvairiose kodekso struktūrinėse dalyse, todėl jų aiškinimas ir taikymas dažnai tampa komplikuoju. Šiuo požiūriu ypač svarbų vaidmenį vaidina teismų praktika.

Tyrimo tikslas. Išsiaiškinti retroaktyvumo principo taikymo apimtį sandorius pripažįstant negaliojančiais. Išanalizuoti sandorių negaliojimo pasekmėms taikytinus institutus: restitucijos, be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo, vindikacijos. Išsiaiškinti minėtų institutų taikymo apimtį bei santykį. Atskleisti su sandorio negaliojimo momento nustatymu susijusią problematiką.

Tyrimo objektas. Siekiant darbo tikslų pirmiausia išanalizuota sandorių negaliojimo instituto paskirtis. Atskleista retroaktyvumo principo esmė bei restitucijos, kaip retroaktyvumo principo įgyvendinimo priemonės, taikymo sąlygos. Išnagrinėtos su atskirų restitucijos būdų taikymu susijusios problemos, taip pat restitucijos ribojimo atvejai. Atskleistas restitucijos santykis su kitomis sandorių negaliojimo pasekmėms taikytinomis taisyklėmis: be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo bei vindikacijos. Išnagrinėti restitucijos taikymo ypatumai *actio Pauliana* atveju. Darbe pagrindinis dėmesys skirtas sandorio negaliojimo pasekmėms sandorio šalims, o sandorio negaliojimo pasekmės tretiesiems asmenims analizuojamos fragmentiškai, kiek tai būtina atskleisti temos esmę. Taip pat atskleista sandorio negaliojimo momento nustatymo problematika.

Tyrimo metodika. Darbe naudojamas istorinis lyginamasis metodas, kuriuo siekiama atskleisti restitucijos instituto raidą bei palyginti jos dabartinį bei buvusį

reglamentavimą. Istoriniu metodu siekiama atskleisti be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių ištakas, jų reikšmę romėnų teisėje. Naudojant lyginamąjį metodą siekiama išsiaiškinti be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo normų esmę užsienio valstybėse. Kuriant naująjį Civilinį kodeksą dalis normų, reglamentuojančių sandorių negaliojimo pasekmes, buvo perkelta iš Olandijos teisės, todėl ši teisės sistema analizuota siekiant atskleisti tų normų tikslus, taip pat lyginamąja analize pateikiama skirtinga Anglijos bei Rusijos teisė, kuri klausimus reglamentuoja kitaip ir, kaip alternatyvas, pateikia kitokius sprendimo būdus. Visame darbe naudojamas dokumentų analizės, sisteminis bei teleologinis metodai, kurių pagalba atskleidžiamas teisės normų aiškinimas, doktrininis jų vertinimas bei teismų praktika (analizuojami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuoti precedentai).

Darbo originalumas. Sandorių negaliojimo pasekmių bei sandorio negaliojimo momento nustatymo tema nėra plačiai nagrinėjama Lietuvos teisės doktrinoje. Daugelyje Lietuvos doktrininė šaltinių tema nagrinėjama tik epizodiškai, išskyrus A. Dambrauskaitės „Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės“ (Vilnius: Justitia, 2009). Vis dėlto ir šiame darbe didesnis dėmesys skirtas Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamajai analizei, nepateikiama aktualios teismų praktikos analizė. Formos aspektu darbas yra unikalus, nes pateikia išsamią sandorių negaliojimo pasekmių bei sandorio negaliojimo momento nustatymo analizę, lyginamuoju aspektu pateikia teismų praktikos raidą bei šiandienai aktualius sprendimus.

Svarbiausi šaltiniai. Siekiant darbo tikslų naudotos monografijos, skirtos sandorių negaliojimo institutui. Pagrindinis autorius, kuriuo remtasi darbe - prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas, kurio monografijose paliesti ypač aktualūs probleminiai bei diskusiniai klausimai. Aiškinant teisės aktų, daugiausiai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau šiame darbe – CK), nuostatas remtasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtomis nutartimis ir išaiškinimais.

1. Sandorių negaliojimo instituto paskirtis

Siekiant išsiaiškinti sandorio negaliojimo instituto paskirtį svarbu nustatyti, kokių tikslų siekė įstatymų leidėjas, įtvirtindamas šį institutą statutinėje teisėje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymi, kad „sandorių negaliojimo instituto paskirtis – užtikrinti sandorių ir jų pagrindų susiklosčiusių civilinių teisinių santykių stabilumą, apginti civilinių teisinių santykių subjektų teises, įgytas sandorių pagrindu“¹. „Griaunant sandorį, t.y. pripažįstant jį negaliojančiu, griūva ir šio sandorio sukelti teisiniai padariniai: duodamas impulsas civilinės apyvartos nestabilumui“². Manytina, kad įstatymų leidėjas, būtent siekdamas civilinės apyvartos bei teisinių santykių stabilumo tikslų įgyvendinimo, kartu siekdamas apginti subjektų teises, įgytas sandorių pagrindu, įvairiais kriterijais apribojo sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „sandorio pripažinimas negaliojančiu pateisinamas, kai interesas, kurį siekiama apginti nuo neigiamų sandorio sudarymo pasekmių, yra svarbesnis už tą, kuris būtų apgintas sandorį išsaugojus“³. Analizuojant CK įtvirtintas teisės normas, darytina išvada, kad sandorio negaliojimas pateisinamas tuo atveju, kai sandoris prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms arba viešajai tvarkai ar gerai moralei. Tokių sandorių egzistavimas pats savaime kenkia civilinės apyvartos teisėtumui, todėl įstatymų leidėjas siekdamas dar vieno tikslo, „kad civiliniuose teisiniuose santykiuose būtų užtikrintas teisėtumas“⁴, neabsoliutina civilinės apyvartos bei teisinių santykių stabilumo tikslų, o derina juos su civilinės apyvartos teisėtumu ir numato galimybę, tam tikrus sandorius pripažinti negaliojančiais.

Analizuojant CK taip pat darytina išvada, kad įstatymų leidėjas, sandorių negaliojimo institutu, kartu siekė ir privataus asmens intereso apsaugos. „Sandorio

¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 24 d. nutartis c. b. *A. V. ir M. V v. J. V.*, Nr. 3K-3-85/2011, kat. 21.4.2.6; 49 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

² Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1). *Justitia*, 2006. Nr. 4 (62). P. 3.

³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga“*, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. *Lietuvos judėjimo „Černobylys“ Klaipėdos komiteto individuali įmonė „AGVA“ v. UAB „Automalūnas“*, Nr. 3K-3-521/2009, kat. 50.5 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-17.

negaliojimo instituto esmė yra ta, kad negaliojantis sandoris nesukelia tų pasekmių, kurių siekė jo dalyviai, jis sukelia sandorio negaliojimo pasekmes⁵. Sandorio negaliojimo pasekmių nustatymu įstatymų leidėjas gina sąžiningą sandorio šalį, kuri nesiekė sudaryti įdingo sandorio ir kurios teises ar teisėtus interesus toks sandoris pažeidė, taip pat gina sąžiningus kitus civilinės apyvartos dalyvius, kurie nėra sandorio šalimis, bet kurių teises ar teisėtus interesus toks sandoris taip pat pažeidė. Sandorio negaliojimo pasekmės taip pat užtikrina teisėtą civilinę apyvartą, nes taikant sandorio negaliojimo pasekmes, šalys gražinamos į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo. Manytina, kad sandorio negaliojimo pasekmių nustatymas laikytinas įstatymo leidėjo priemone užtikrinti civilinės apyvartos teisėtumą.

Apibendrinant, darytina išvada, kad sandorių negaliojimo instituto paskirtis apima kelis konkuruojančius tikslus: civilinės apyvartos ir teisinių santykių stabilumo bei civilinės apyvartos ir teisinių santykių teisėtumo. Įstatymų leidėjas, siekdamas šių interesų derinimo, apribojo sandorių pripažinimo negaliojančiais atvejus, leisdamas pripažinti negaliojančiais tik imperatyvioms įstatymų normos ir viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančius sandorius, kartu numatydamas sandorių negaliojimo pasekmes, kurios užtikrina, kad pripažinus sandorį negaliojančiu bus užtikrintas civilinės apyvartos teisėtumo tikslas. Šiame darbe toliau analizuojamos sandorių negaliojimo pasekmės.

2. Retroaktyvumo principo taikymas sandorio šalims

Retroaktyvumas (*retroagere (lot.)* – sugrąžinti atgal) laikytinas sandorių pripažinimo negaliojančiu pasekme tame kontekste, jog pripažinus sandorį negaliojančiu, sandorio šalys gražinamos į padėtį iki sandorio sudarymo, t.y. neatsižvelgiant į nuo sandorio sudarymo iki jo pripažinimo negaliojančiu praėjusį laiką, laikoma, kad šalys neigijo jokių teisių ir/ar pareigų pagal tokį sandorį. Retroaktyvumas dažniausiai yra ydingas stabilios civilinės apyvartos atžvilgiu, tačiau jo taikymas gali padėti išsaugoti teisingą civilinę apyvartą bei eliminuoti sandorius, kurie prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms arba viešajai tvarkai ar gerai moralei.

⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga“*, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

Lietuvos Respublikos įstatymai sandorių negaliojimo srityje termino retroaktyvumas tiesiogiai nevartoja, tačiau aiškinant CK 1.95 straipsnio prasmę, manytina, kad įstatymų leidėjas įtvirtindamas nuostatą, kad pripažintas negaliojančiu sandoris laikomas negaliojančiu *ab initio* (nuo jo sudarymo momento), būtent kalba apie išimtį, kai retroaktyvumo principo taikymas yra pateisinamas ir net būtinas. Taip pat pastebėtina, kad CK 1.80 straipsnio 2 dalis numato restitucijos pareigą sandorių negaliojimo atveju ir šalių grąžinimą į *status quo ante*. Retroaktyvumo terminas vartojamas ir UNIDROID principų 3.17 straipsnyje, pavadintame „Negaliojimo retroaktyvus poveikis“ (*Retroaktive Effect of Avoidance*). Šio straipsnio pirmojoje dalyje yra numatyta, kad negaliojimas veikia retroaktyviai, t.y. turi grįžtamąją galią (*avoidance takes effect retroactively*)⁶.

Kaip jau kalbėta anksčiau, sandorio panaikinimas pats savaime nepanaikina jau susiklosčiusios faktinės materialinės situacijos, todėl teisė imasi įrankių susiklosčiusią padėtį grąžinti į buvusią prieš tai. „Retroaktyvumas, jį analizuojant kaip chronologinį grįžimą į praeitį, prieštarauja tiek logikai, tiek sveikam protui, nes žmogaus mąstyme praeitis yra negrąžinama ir nepataisoma. [...] Vis dėlto, retroaktyvumas kaip fikcija leistų sugrįžti į praeitį intelekto pagalba“⁷. Retroaktyvumą reikėtų analizuoti ne kaip paprasčiausią grįžimą į praeitį, o kaip šiandienį taikymą priemonių, kurių pasekmės pasireikš ateityje ir kurios koreguos dabartinius anksčiau sudaryto sandorio rezultatus⁸. Taigi, retroaktyvumas yra fiktyvus buvusios iki sandorio sudarymo padėties atkūrimas. Atlikti veiksmai materialiajame pasaulyje neišnyksta, tačiau šalys, pasitelkiant teisės institutus, turtine prasme yra grąžinamos į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo.

Taigi, tam tikrose teisinėse situacijose retroaktyvumo principo taikymas yra numatytas įstatymų leidėjo ir jis veikia kaip fikcija, turinti tikslą atkurti tarp šalių susiklosčiusią padėtį. Viena vertus, panaikinant sandorius ir jų pagrindu įgytas teises, rizikuojama pažeisti civilinės apyvartos stabilumą, tačiau, kita vertus, sandorių pripažinimo negaliojančiais srityje retroaktyvumą būtų galima traktuoti kaip savitą

⁶ UNIDROID Principles of International Commercial Contracts 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>> Žiūrėta 2012-03-18.

⁷ Deprez J. La retroaktive dans les actes juridiques. Rennes, 1953. T. 1. P. 3.

⁸ Goubeaux G. Pregace a leutude de S. Mercolì, La retroaktive dans le droit des contrats. Aix-en-provence: PUAM, 2001. P. 7.

teisinę situaciją, kurios esmė yra negaliojančio sandorio teisinių pasekmių panaikinimas tokiu mastu, kokio reikia atkurti tokį sandorį sudarant pažeistą teisėtumą. Retroaktyvumas tam tikra prasme gali būti laikomas priemone, kuri efektyvina pačią teisę sandorį laikyti negaliojančiu ir kartu papildoma garantija asmeniui, kuris gali tokia teise pasinaudoti. Netaikant retroaktyvumo būtų išsaugotos visos negaliojančio sandorio praeityje sukeltos pasekmės, nebūtų užtikrinamos sandorių pripažinimo negaliojančiais taisyklių efektyvumas bei civilinių teisinių santykių teisėtumas. Toliau bus atskleistas praktinis retroaktyvumo principo pasireiškimas teisėje.

2.1. Restitucija kaip sandorio negaliojimo teisinė pasekmė

Vienas iš retroaktyvumo principo įgyvendinimo būdų – restitucija (lot. *Restitutio* - at(si)statymas, grąžinimas). Daugelyje teisinių žodynų bei enciklopedijų aiškinamas kaip viso, ką šalys gavo, sudariusios sandorį, grąžinimas viena kitai, tuo atveju, jeigu sandoris pripažįstamas negaliojančiu. Jei grąžinti natūra neįmanoma, sandorio kainos kompensavimas pinigais⁹. Restitucija - negaliojančio sandorio šalių turtinės padėties, buvusios iki jo sudarymo, visiškas arba dalinis atkūrimas¹⁰.

Bendrosios teisės sistemoje terminas restitucija vartojamas tiek sutartinių santykių srityje, pavyzdžiui, nuostolių atlyginimas pažeidus sutartį, tiek už jos ribų, pavyzdžiui, tais atvejais, kai šalių susitarimas pripažįstamas negaliojančiu *ab initio* arba derybomis nepavyksta pasiekti visoms šalims priimtino sutarties varianto¹¹. Bendrosios teisės valstybėse restitucijos teisę plačiuoju požiūriu sudaro taisyklės, kurias taikant pinigai ar kitas turtas grąžinami savininkui ar asmeniui, turinčiam teisę tą turtą valdyti. Jei vienas asmuo be teisėto pagrindo gavo turtą iš kito asmens, jis privalo grąžinti jį teisėtam savininkui, kad nebūtų laikomas nepagrįstai praturtėjusiu ir įgavusiu nepagrįstą naudą¹². Šiuolaikinėje Anglijos teisėje pripažįstama, kad restituciją (arba nepagrįsto praturtėjimo teisę) sudaro grupė bendrą funkciją atliekančių priemonių, kurios veikia skirtos atimti iš atsakovo gautą naudą, nei atlyginti ieškovui jo patirtus nuostolius¹³. Prie restitucinių

⁹ Юридическая энциклопедия/ род ред. Тихомирова М. Ю.: Юринформцентр, 1997. P. 392.

¹⁰ Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis leidimas. Vilnius: Alma litera, 2004. P. 642.

¹¹ Stone R. The Modern Law of Contract. London: Cavendish Publishing Limited, 2005. P. 473.

¹² Virgo G. The Principles of the Law of Restitution. Oxford: Clarendon Press, 1999. P. 3.

¹³ Ten pat.

reikalavimų Anglijos teisėje priskiriami ir vindikaciniai reikalavimai, ir kondiciniai reikalavimai, ir reikalavimai priteisti iš atsakovo naudą, kurią jis gavo atlikęs deliktinius veiksmus ieškovo atžvilgiu, nors ieškovas nuostolių ir nepatyrė¹⁴.

Kontinentinės teisės (romanų – germanų) valstybių civiliniuose kodeksuose dažniausiai nėra atskiro skyriaus, įvardinančio restitucijos, kaip sandorių pripažinimo negaliojančiais pasekmės, taisyklių. Vertinant sandorių galiojimą, remiamasi sutarčių teisės nuostatomis, o sprendžiant negaliojimo pasekmių klausimą, dažniausiai pasitelkiamos be pagrindo įgyto turto gražinimo (nepagrįsto praturtėjimo) taisyklės. Pastebėtina, kad restitucija čia suprantama plačiai, siekia apimti ir už prievolių teisės ribų esančias teisės sritis, civilinę atsakomybę, kvazisutartis (be pagrindo įgyto turto gražinimą, nepagrįstą praturtėjimą)¹⁵.

Kalbant apie restitucijos sampratą Lietuvos teisėje, pažymėtina, kad 1964 m. CK restitucijos sąvoka nebuvo įtvirtinta. Vis dėlto, 1964 m. CK komentare nurodoma, kad „CK 47 straipsnio 2 dalis numato bendras sandorio negaliojimo pasekmes, pasireiškiančias vadinamąją abišale restitucija, kai pagal negaliojantį sandorį, šalys gražinamos į pirminę būklę¹⁶“. Rengiant naująjį CK buvo pasitelkta tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės tradicijos šalių praktika, nors CK tiesiogiai neįtvirtina restitucijos sampratos, ją atskleidžia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Restitucija tai - „bendrasis prievolių teisės institutas. [...] Restitucijos esmė - asmens (asmenu) gražinimas į buvusią padėtį. [...] restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės gražinti kitam asmeniui turtą: restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos“¹⁷. Taigi, restitucija - tai procesas, kurio metu dėl neteisėtai ar per klaidą gauto turto, sandorio pripažinimo negaliojančiu *ab initio* arba dėl negalimumo įvykdyti prievolę dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*)

¹⁴ Dictionary of Law / ed. E. A. Martin. Oxford; New York: Oxford University Press, 1994. P. 346 – 347.

¹⁵ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 134.

¹⁶ Žeruolis J. ir kt. Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1976. P. 39.

¹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. A. E. R., V. R., G. R. v. Kauno miesto savivaldybė, Kauno apskrities viršinininko administracija, 219-oji butų savininkų bendrija, A. E., N. B. ir V. B., Nr. 3K-3-592/2009, kat. 22.4; 25.1; 30.5 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

„šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai igijusios šalies išieškoma tai, ką ši nepagrįstai gavusi“¹⁸.

Apibendrinant pažymėtina, kad restitucija yra vienas pagrindinių retroaktyvumo principo įgyvendinimo būdų. Restitucijos sąvoka dažnai nėra įtvirtinama tiesiogiai, šiuo atveju ir Lietuvos teisėje ši sąvoka nėra tiesiogiai įvardinta įstatymo, tačiau galima teigti, kad tai įstatyminė sąvoka, kuri reiškia šalių gražinimą į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo¹⁹.

2.1.1 Restitucijos būdai ir rūšys

CK 6.146 straipsnis reglamentuoja restitucijos būdą. Analizuojant šią normą galima išskirti du restitucijos būdus: natūra ir piniginiu ekvivalentu. Bendroji taisyklė numato, kad „restitucija atliekama natūra, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma arba sukeltų didelių nepatogumų šalims; tokiu atveju restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais“²⁰. Piniginis ekvivalentas numatytas kaip alternatyva, kai restitucija natūra yra neįmanoma arba susijusi su nepagrįstais nuostoliais daiktui, todėl šalių gražinimas į buvusią padėtį įvertinamas piniginiu ekvivalentu, kuris turi būti sumokamas, siekiant atkurti iki negaliojančio sandorio sudarymo buvusią padėtį. Piniginio ekvivalento apskaičiavimo taisyklės numatytos CK 6.147 straipsnyje: piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas taikant kainas, galiojusias tada, kai skolininkas gavo turtą, kurį privalo gražinti. Kai privalomas gražinti turtas perleistas arba sunaikintas, asmuo privalo atlyginti turto vertę, buvusią jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Taisyklė taikoma, jei skolininkas yra sąžiningas, tačiau jei jis pripažįstamas nesąžiningu arba restitucija yra taikoma dėl jo kaltės, tai turto vertė turi būti apskaičiuojama pati didžiausia, kas kartu laikytina sankcija už nesąžiningą elgesį civilinėje apyvartoje. Taigi, „nustatytos įvairios restitucijos taikymo modifikacijos. Jų esmė ta, kad negalimas dėl

¹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. S. B. ir J. K. v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, Klaipėdos rajono savivaldybė, J. Ž., A. Ž., J. Š., A. Š., L. G., A. M., J. B. Ž., V. S., A. K., V. P., A. P., R. G., V. S., R. M., P. K., Nr. 3K-3-589/2009, kat. 30.5; 30.4.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

¹⁹ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004. P. 195.

²⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 29 d. nutartis c. b. M. A. K. v. V. Z., V. Z., Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3; 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

restitucijos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstas ir nesąžiningas pablogėjimas, o kitos - atitinkamas pagerėjimas. Teismas dėl restitucijos turi svarstyti: 1) ar ją apskritai taikyti, 2) jei taikyti, tai nuspręsti dėl taikymo būdo – natūra ar sumokant ekvivalentą pinigais²¹.

Praktikoje aktualus klausimas, kurį iš restitucijos būdų taikyti konkrečioje sandorio pripažinimo negaliojančiu byloje. Jau minėta, kad “teismas, nustatęs, kad restitucija taikytina, turi nustatyti restitucijos būdą [...], taip pat įvertinti, ar nėra pagrindo pakeisti restitucijos būdą [...]. Kokį iš restitucijos būdų taikyti, priklauso nuo kiekvienoje konkrečioje byloje nustatytų faktinių aplinkybių. [...] teismas turi nustatyti, ką kiekviena šalis gavo pagal sandorį, kuris pripažintinas negaliojančiu²². Taigi, išimtiniais atvejais teismas gali pakeisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų.²³ Restitucija taikoma ne mechaniškai, o atsižvelgiant į įstatyme nustatytas restitucijos sąlygas ir jų taikymui reikšmingas konkrečios bylos aplinkybes. Teismas turi atsižvelgti į protingumo, sąžiningumo ir teisingumo kriterijus²⁴. „Kiekvienu atveju turi būti atsižvelgiama į šalių interesų pusiausvyrą bei proporcingumo principą, kartu nepamirštant ekonomiškumo.²⁵“ Taigi, nors pagal bendrąją taisyklę restitucija yra taikoma grąžinant daiktą natūrą, praktikoje, taikydamas restituciją, teismas turi įvertinti visas bylos aplinkybes ir priimti sprendimą, kuris labiausiai atitiktų šalių interesų pusiausvyrą, protingumo, sąžiningumo, teisingumo ir ekonomiškumo principus. „Teismas, sprenddamas restitucijos taikymo klausimą, visų pirma turi nustatyti, ar

²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras, Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos v. J. G., V. V. D., I. K., Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-570/2009, kat. 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

²² LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 29 d. nutartis c. b. *M. A. K. v. V. Z., V. Z.*, Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3; 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

²³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 7 d. nutartis c. b. *V. V. v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, V. B., 22-oji gyvenamųjų namų statybos bendrija ir T. M.*, Nr. 3K-3-308/2009, kat. 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

²⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 31 d. nutartis c. b. *BUAB „Vinukas“ v. UAB „LCL“, Danske bank A/S*, Nr. 3K-3-339/2009, kat. 35.6.1; 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

²⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. *bankrutavusios AB „Rameksta“ administratorius V. Kerpauskas v. V. J. Kirchovienė*, Nr. 3K-3-573/2005, kat. 35.6.1; 41; 114.5; 114.12 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28946> Žiūrėta 2012-03-18.

restitucija apskritai taikytina²⁶, jei taikytina, jis turi diskreciją nuspręsti, kuris restitucijos būdas taikytinas konkrečiu atveju, arba restitucijos visai netaikyti.

Pastebėtina, kad CK 6.149 straipsnis reglamentuoja atvejį, kai turtas tik iš dalies yra sunaikintas arba jo vertė dėl tam tikrų priežasčių gerokai sumažėja. Tokiu atveju, išlikusio turto vertė yra gražinama natūra, o sunaikinta arba vertę praradusi dalis įvertinama piniginiu ekvivalentu ir gražinama nukentėjusiajai šaliai. Manytina, kad toks restitucijos būdas galėtų būti traktuojamas kaip atskiras, trečiasis, bei vadinamas mišriuoju būdu, kuris susideda tiek iš gražinimo natūra, tiek iš piniginio ekvivalento sumokėjimo. Taigi, restitucija skirstoma į atlyginimą natūra, o kai tai negalima – piniginio ekvivalento apskaičiavimą. Piniginio ekvivalento dydis yra priklausomas nuo šalies sąžiningumo sudarant negaliojantį sandorį. Išskirtinas ir trečiasis restitucijos būdas, kuriame taikomas tiek gražinimas natūra, tiek piniginio ekvivalento sumokėjimas.

Nemažiau svarbus ir restitucijos skirstymas pagal rūšis. Teisinėje literatūroje, taip pat 1964 m. CK yra išskiriamos trys restitucijos rūšys: dvišalė restitucija, vienašalė restitucija ir restitucijos negalimumas (šis atvejis tik sąlyginai gali būti priskiriamas prie restitucijos, tačiau savo teisine prigimtimi yra svarbus restitucijos apribojimas). Bendriausia ir dažniausiai taikoma restitucijos rūšis – dvišalė restitucija. Jos apibrėžimas susijęs su teisinio santykio dalyvių gražinimu į pradinę, buvusią iki tam tikro juridinio fakto įvykimo, padėtį. CK 1.80 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog pripažinus sandorį negaliojančiu, jo šalys privalo gražinti viena kitai tai, ką yra gavusios vykdant šį susitarimą, o tuo atveju, kai negalima to gražinti natūra, atlyginti turto vertę piniginiu ekvivalentu. Analizuojant vienašalę restituciją atkreiptinas dėmesys, kad pagal 1964 m. CK vienašalės restitucijos atveju, tik vienai šaliai yra gražinama viskas, ką ji buvo perdavusi vykdydama susitarimą, o antroji šalis nėra gražinama į pradinę padėtį, jos turtas išieškomas valstybės naudai. Dabartinis CK nenumato išieškojimo valstybės naudai galimybes, tačiau vienašalė restitucija yra taikoma praktikoje. Pavyzdžiui: viena šalis yra gražinama į pradinę padėtį, o antroji niekada ir nebuvo iš jos „išėjusi“, todėl

²⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 23 d. nutartis c. b A. G. ir V. G. v. antstolei R. S, M. K., O. P, Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

restitucija jos atžvilgiu netaikytina, nes negaliojantis sandoris buvo pradėtas vykdyti tik vienos iš šalių²⁷. Restitucijos netaikymas, kaip minėta, apskritai, laikytinas restitucijos rūšimi tik patį restitucijos institutą suprantant plačiai. Tai yra tam tikra sankcija šalims už tai, kad jos nepakluso teisės aktų reikalavimams, nè viena iš jų nėra atstatoma į *status quo*, anksčiau jų turtas, gautas vykdant įsipareigojimus, buvo perduodamas į valstybės pajamas pagal viešosios teisės normas²⁸, tačiau naujajame CK tokia išlyga nenumatyta. Situacija, kai restitucija netaikoma galima tik vieninteliu galiojančio CK numatytu atveju, kai sandorio šalys pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę ir tokiu sandoriu buvo pasiektas šalių tikslas (CK 1.81 str.), „faktinė padėtis, kuriai esant įstatyme teismui suteikiama galimybė netaikyti restitucijos, turi būti išimtinė ir teismo tinkamai argumentuota“²⁹. Taigi, restitucijos skirstymas į dvišalę, vienašalę ir jos netaikymą yra paremtas šalių sąžiningumu bei būtinybe šalis grąžinti į buvusią padėtį. Pats skirstymas atspindi kuri iš šalių ar nei viena iš jų bus grąžinama į iki negaliojančio sandorio sudarymo buvusią padėtį. Dėl konkrečios restitucijos rūšies sprendžia teismas atlikęs išsamią aplinkybių analizę.

Apibendrinant paminėtina, kad pagrindinis restitucijos būdas – turto grąžinimas natūra, t.y. šaliai/šalims grąžinama viskas, kas buvo gauta pagal sandorį. Tokiu atveju sandorio negaliojimo pasekmės faktiškai eliminuojamos, nes šalys nebeturi jokių viena iš kitos gautų materialių objektų pagal negaliojantį sandorį. Tuo atveju, kai grąžinimas natūra yra neįmanomas arba pažeistų šalių interesų pusiausvyros, protingumo, sąžiningumo, teisingumo, proporcingumo, ekonomiškumo principus, turto vertė, atsižvelgiant į šalių sąžiningumą, įvertinama piniginiu ekvivalentu. Taip pat numatomas atvejis, kai taikomi abu minėti būdai atskiroms grąžintino turto dalims. Kartu reikėtų atkreipti dėmesį, kad restitucija skirstoma į rūšis ir gali būti tiek dvišalė, tiek vienašalė, o tam tikrais atvejais visai netaikoma. Restitucijos netaikymas turi būti išimtinis ir kiekvienu atveju teismo tinkamai argumentuojamas.

²⁷ Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт- Петербург: Юридический центр Прес, 2001. P. 61.

²⁸ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vajusta, 1997. P. 196.

²⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 27 d. nutartis c. b. *Kauno apskrities viršininko administracija v. Kauno rajono savivaldybės administracija, Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos žemės ūkio universitetas, B. N., B. M., A. M. M., N. Ž., R. R., V. M. R., G. V., L. K., O. V. B., V. R., A. S., V. G., V. Č., D. S., R. R. Š. ir V. M.*, Nr. 3K-3-41/2009, kat. 41 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28946> Žiūrėta 2012-03-25.

2.1.2 Restitucijos natūra taikymo problemos

Nepaisant gana paprasto restitucijos tikslo – sugražinti negaliojančio sandorio šalis į iki sandorio sudarymo buvusią padėtį, praktikoje restitucijos mechanizmas yra gana sudėtingas. Pavyzdžiui, CK 6.36 ir 6.37 straipsniuose išskiriama atskira prievolių rūšis – piniginės prievolės, doktrinoje apibrėžiamos kaip prievolės, kurių dalyką sudaro pareiga perduoti kreditoriui atitinkamą pinigų sumą ir kreditoriaus teisė reikalauti iš skolininko ją sumokėti³⁰. Kadangi pinigai apibūdinami ne fizinėmis savybėmis, o tik kiekinio santykiu su abstrakčiu vienetu, pinigams taikomos CK normos, reglamentuojančios daiktus, apibūdinamus rūšies požymiais, ir pakeičiamus daiktus³¹. Atkreiptinas dėmesys, kad kiekvienu konkrečiu atveju privalu vertinti, ar pinigai nenuvertėjo iki prievolės įvykdymo termino suėjimo, nes kitu atveju galima situacija, kad restitucijos įvykdymas natūra grąžintino daikto (pinigų) verte gali gerokai skirtis nuo pinigų sumokėjimo momentu buvusios vertės. Tokiu atveju siūlytina taikyti nominalumo doktriną, pagal kurią, piniginės prievolės vykdomos pagal nominalą, neatsižvelgiant į infliaciją ar hiperinfliaciją³². Sąžiningumo principas reikalauja atsižvelgti į infliaciją sprendžiant su daikto vertės nustatymu susijusius klausimus, įskaitant ir restituciją³³. Taigi, kai sutarties dalykas yra pinigai, kiekvienu atveju privalu atsižvelgti į sandorio sudarymo metu buvusią ir restitucijos momentu esančią pinigų vertę.

Pastebėtina, kad palūkanos, kaip pripažinto negaliojančiu sandorio pasekmė nėra tiesiogiai įvardintos CK. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad vykdant restituciją sandorių negaliojimo atveju gali būti subsidiariai taikomos ir be pagrindo įgyto turto grąžinimo taisyklės (CK 6.237 str. 5 d.). Remiantis CK 6.240 straipsnio 1 dalimi, numatyta, kad už be pagrindo įgytą pinigų sumą, skaičiuojamos 5 procentų metinės palūkanos. Palūkanos skaičiuojamos nuo momento, kai asmuo sužinojo ar turėjo sužinoti apie nepagrįstą pinigų gavimą. Taigi, šiuo atveju, pripažinto negaliojančiu sandorio nesąžiningai šaliai palūkanos turėtų būti skaičiuojamos nuo sandorio sudarymo momento, ir atvirkščiai, kai

³⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 24.

³¹ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002. D. 1. P. 182.

³² Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002. D. 1. P. 184 – 185.

³³ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002. D. 1. P. 182.

sandorio šalis yra sąžininga, palūkanos turėtų būti skaičiuojamos tik nuo momento, kai ši šalis sužinojo apie sandorio ydingumą.

CK 6.146 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad individualiais požymiais apibrėžtiems daiktams restitucija vykdoma natūra. Vis dėlto, tam tikrais atvejais susiduriama su restitucijos taikymo natūra negalimumu. Nepaisant to, kad tol, kol restitucija natūra yra galima, kreditorius turi teisę jos reikalauti ir atsisakyti restitucijos piniginiu ekvivalentu, tam tikrais atvejais, prioritetą yra suteikiamas protingumo, teisingumo, sąžiningumo ekonomiško ir proporcingumo principų taikymui. Vienoje iš senesnių bylų, kurioje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas elektros kabelį paliko atsakovo nuosavybe ir iš jo priteisė kabelio vertę pinigais, nurodyta, kad: „abišalė restitucija – tai sandorio, kuris pripažintas negaliojančiu, šalių sugražinimas į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį, t.y. (kada buvo perleistas tam tikras turtas) arba tos pačios rūšies, kiekio, kokybės bei vertės daikto gražinimas natūra arba tikrosios daikto vertės atlyginimas. Kokią iš šių restitucijos formų taikyti, priklauso nuo kiekvienoje konkrečioje byloje nustatytų faktinių aplinkybių. Šiuo atveju, svarbu maksimaliai pasiekti restitucijos taikymo tikslą – atkurti asmens turtines teises, pažeistas dėl neteisėto sandorio“³⁴. Analizuojant restitucijos natūra taikymo problematiką taip pat pastebėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad pripažinus negaliojančia jau įvykdytą rangos sutartį, sutarties šalių gražinimas į pirminę padėtį reikštų atliktų darbų ardymą ir naujų darbų atlikimą, t.y. būtų susijęs su didelėmis papildomomis ir neprotingomis išlaidomis, todėl restitucija netaikytina (CK 6.145 str. 2 d.)³⁵. Dabartinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika laikosi tos pačios pozicijos: „šalis gavo nekilnojamąjį turtą, o kita sandorio šalis gavo išlaikymą (buvo aprūpinta gyvenamąja patalpa, drabužiais, maistu, priežiūra, apmokėtos laidavimo išlaidos ir kt.), pripažinę sandorį negaliojančiu ir taikydami restituciją, teismai turėjo gražinti sandorio šalis į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo. Jeigu išlikęs nekilnojamasis turtas gali būti gražinamas natūra, tai nagrinėjamu atveju teiktas išlaikymas negali būti gražintas natūra, todėl sprendžiamas, ar

³⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 28 d. nutartis c. b. AB „Mažeikių elektrotechnika“ v. AB „Lietuvos energija“, Nr. 3K-3-369/1999, kat. 42 // prieiga per Internetą:

<http://www.infollex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=17045> Žiūrėta 2012-03-18.

³⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. UAB „Sigma telas“ ir UAB „A. Žilinskio ir ko.“ v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“ ir UAB „Fima“, Nr. 3K-3-416/2005, kat. 45.4 // prieiga per Internetą:

<http://www.infollex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28746> Žiūrėta 2012-03-18.

restitucijos dalis dėl išlaikymo neturėtų būti atliekama sumokant ekvivalentą pinigais³⁶. Nepaisant to, kad objektyviai įmanoma dalį išlaikymo grąžinti natūra – drabužius, sumokėtus pinigus, kt., Teismas sprendžia, kad toks šalių grąžinimas į iki sandorio sudarymo buvusią padėtį neatitiks proporcingumo, teisingumo ir sąžiningumo principų, nes išlaikymą teikusi šalis nebūtų pirkusi konkrečių daiktų, jei nebūtų buvusi sudaryta negaliojančia pripažinta sutartis, tokiu atveju šalių grąžinimas į buvusią padėtį taikant restituciją natūra bus tik formalus, tačiau neįgyvendins sandorio negaliojimo pasekmės keliamų tikslų.

Kitoje byloje dėl akcijų mainų sutarties pripažinimo negaliojančia, buvo paneigtas kasatoriaus argumentas, kad restitucija natūra yra neįmanoma dėl per penkerius metus įvykusio esminio akcijų vertės padidėjimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad „restitucijos dalykas šioje byloje – atskirų įmonių akcijos, kurias iki šiol nuosavybės teise valdė tiek ieškovas, tiek atsakovas. Jos nėra perleistos tretiesiems asmenims, dėl ko, taikant restituciją natūra, negalėtų būti pažeisti trečiųjų asmenų interesai“³⁷. Vėlesnėje teismų praktikoje, restituciją Teismas taiko kitame kontekste – gindamas trečiojo asmens interesus: „akcininko, kuriam pasiūlymas įsigyti parduodamas akcijas iš viso nebuvo pateiktas, o akcijos perleidžiamos trečiajam asmeniui išvengiant perleidimo apribojimų, teisės apginamos pripažinus tokį perleidimą trečiajam asmeniui negaliojančiu ir taikant restituciją. Tokiu atveju akcininkas, pažeidęs kitų akcininkų pirmumo teisę, norėdamas perleisti akcijas, privalės tinkamai įvykdyti įstatymo reikalavimus (CK 1.138 straipsnio 2 punktas, ABĮ 47 straipsnis)“³⁸. Teismas šioje byloje pažymėjo, kad būtent taikant restituciją yra ginama trečiojo asmens pažeista teisė pirmajam įsigyti akcijas, tačiau nėra ribojama akcijas parduodančios šalies teisė iš naujo nustatyti akcijų kainą.

³⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 23 d. nutartis c. b *A. G. ir V. G. v. antstolei R. S, M. K., O. P.*, Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

³⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 17 d. nutartis c. b. *LUAB korporacija "Lietverslas" v. E. G.*, Nr. 3K-3-113/2003, kat. 15.2.1.1; 15.2.2.8; 21.2.2.1; 21.6; 22.1; 41; 94.1; 103 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=8415> Žiūrėta 2012-03-18.

³⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b *J. N. v. S. G. ir R. F.*, Nr. 3K-3-587/2009, kat. 21.6; 22.3.2; 27.3.2.1; 41; 42.12 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

Dar vienoje byloje dėl sandėlio pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pritarė Apeliacinės instancijos teismo išdėstytai nuomonei, kad *actio Pauliana* ieškiniu siekiama atkurti pažeistą skolininko mokumą, sugrąžinant tai, ką skolininkas nesąžiningai perleido kitam asmeniui. Kadangi ginčo pastatai nebuvo nei nugriauti, nei pagerinti, nebuvo kliūčių taikyti restituciją natūrą ir grąžinti šalis į pirminę padėtį. Restitucijos natūra taikymas užtikrintų bankrutuojančios įmonės kreditorių teises gauti ne tik kainų skirtumą, bet ir visą neteisėtai parduotų pastatų kainą, o gautus pinigus panaudoti kreditoriniams reikalavimams tenkinti. Nebuvo sąlygų, kurioms esant turėtų būti taikoma piniginė restitucija, o restitucija natūra geriau atitiktų kreditorių interesus ir nepažeistų net nesąžiningo sandorio pirkėjo interesus³⁹. Taigi, net ir tuo atveju, kai restitucija natūra objektyviai yra įmanoma, teismas gali nuspręsti ją pakeisti restitucija piniginiu ekvivalentu, atsižvelgdamas į protingumo, proporcingumo ir ekonomiškumo principus. Kita vertus, taikydamas restituciją natūrą, teismas kiekvienu atveju vertina, ar toks restitucijos būdas nepažeis sąžiningų trečiųjų asmenų teisių ir teisėtų interesų.

Atkreiptinas dėmesys, kad restitucijos būdu grąžinamas daiktas privalo būti tokios pat būklės, kokios jis buvo sutarties sudarymo dieną. Vis dėlto, daikto vertė gali sumažėti ir ne dėl jo pabloginimo, o dėl daiktų senėjimo, technikos pažangos bei pokyčių rinkoje. CK 6.149 straipsnyje nustatyta taisyklė, kad daikto vertės sumažėjimas, atsiradęs dėl normalaus turto nusidėvėjimo neturi būti kompensuojamas. Nepaisant to, daikto vertė gali pasikeisti ir įpareigotam asmeniui negrąžinant daikto laiku. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš bylų, kurioje buvo sprendžiama dėl restitucijos tvarka grąžinto daikto vertės sumažėjimo, įvykusio jau po to, kai asmuo buvo įpareigotas namų valdą grąžinti to nepadarė ir kilus gaisrui, sudegė ūkiniai pastatai, namų apyvokos daiktai, apdegė gyvenamasis namas, piniginių ekvivalentą nustatė atsižvelgdamas į tai, kad skolininkas yra nesąžiningas ir dėl to priteisė iš jo didžiausią turto vertę, pabrėždamas, kad ieškovui atlygintina buvusio turto vertė, bet ne pinigų suma, reikiama

³⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. individuali įmonė „Atlanta“, Nr. 3K-3-168/2007, kat. 35.6.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-18.

analogiškam daiktui nusipirkti⁴⁰. Taigi, gražinant daiktą natūrai, yra būtina įvertinti jo vertę laiko kontekste, gražinamas daiktas turi atitikti savo vertę negaliojančios sutarties sudarymo momentu.

Pastebėtina, kad CK normos tiesiogiai nereguliuoja atvejo, kai restitucijos tvarka gražintinas daiktas yra pagerintas. Kadangi daiktas buvo valdomas iki sutarties pripažinimo negaliojančia, darytina prielaida, kad tokio asmens kaip daikto valdytojo išlaidos daiktui pagerinti atlygintinos pagal daiktinės teisės normas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad teisę į neatskiriamų daikto pagerinimo išlaidų kompensaciją turi tik sąžiningas neteisėtas daikto valdytojas. Spręsdamas bylą Teismas konstatavo, kad šalis siejo prievoliniai santykiai iš pirkimo – pardavimo sutarties. Sutartį pripažinus negaliojančia buvo sprendžiamas daiktinės teisės, t.y. daikto, buvusio sutarties dalyku, išreikalavimo ir jo perdavimo ankstesniam savininkui klausimas bei daikto pagerinimo išlaidų atlyginimas⁴¹. Vis dėlto, vėlesnėje teismų praktikoje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad restitucijos taikymo atveju turtą gražinti privalančio asmens sandorio dalyku esančiam daiktui pertvarkyti skirtų lėšų atlyginimo klausimas nėra tiesioginė sandorio negaliojimo pasekmė, šis klausimas sprendtinas tokį reikalavimą pareiškus⁴². Kita vertus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pasisakęs, kad „restitucija yra asmens gražinimas į ankstesnę padėtį, buvusią iki jo teisės pažeidimo (*status quo*). Tai reiškia, kad pritaikius restituciją, asmuo negali gauti mažiau, negu iš jo neteisėtai buvo paimta. Bet kartu jis negali gauti ir daugiau nei turėjo (*restitutio in integrum*)“⁴³, „negalimas dėl restitucijos taikymo vienos iš šalių padėties nepagrįstas ir nesąžiningas pablogėjimas, o kitos - atitinkamas pagerėjimas“⁴⁴. Taigi, teismų praktikoje nėra vieningos nuomonės dėl daikto pagerinimo išlaidų atlyginimo, kai sandoris

⁴⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 18 d. nutartis c. b. *J. A. v. R. P.*, Nr. 3K-3-510/2004, kat. 36.4 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27137> Žiūrėta 2012-03-18.

⁴¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 18 d. nutartis c. b. *J. Č. v. A. S. ir kt.*, 3K-3-827/2000, kat. 37 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=18879> Žiūrėta 2012-03-18.

⁴² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 lapkričio 25 d. nutartis c. b. *L. A. v. Z. V., Kėdainių rajono notarų biuro notarė G. S.*, Nr. 3K-3-505/2008, kat. 94.2.1; 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-18.

⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 17 d. nutartis c. b. *LUAB korporacija "Lietverslas" v. E. G.*, Nr. 3K-3-113/2003, kat. 15.2.1.1; 15.2.2.8; 21.2.2.1; 21.6; 22.1; 41; 94.1; 103 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=8415> Žiūrėta 2012-03-18.

⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras, Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos v. J. G., V. V. D., I. K., Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-570/2009, kat. 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

pripažįstamas negaliojančiu ir taikomas restitucijos natūra būdas. Kiekvienu konkrečiu atveju svarbu atsižvelgti į šalies sąžiningumą ir pateiktus reikalavimus. Manytina, kad pagerinimo išlaidų atlyginimas neturėtų būti laikomas sandorio negaliojimo pasekme, tačiau šaliai pareiškus reikalavimą atlyginti tokias išlaidas, jos turėtų būti atlyginamos pagal daiktinės teisės normas.

Taigi, taikant restituciją natūra, svarbu atkreipti dėmesį į gražintino daikto vertę. Gražintino daikto vertė turi atitikti jo vertę sudarant negaliojantį sandorį. Kartu, sąžiningai šaliai pareiškus reikalavimą, turėtų būti atlyginamos ir daikto pagerinimo išlaidos ir/arba skaičiuojamos palūkanos nuo negaliojančio sandorio sudarymo momento iki restitucijos įgyvendinimo. Atsižvelgdamas į protingumo, proporcingumo ir ekonomiškumo principus teismas turi diskrecijos teisę pasirinkti restitucijos būdą.

2.1.3 Restitucijos taikymas sumokant ekvivalentą pinigais

Minėta, kad sandorius pripažinus negaliojančiais, restitucija natūra gali būti visiškai arba iš dalies neįmanoma. Lietuvos teisėje restitucija natūra laikoma pagrindiniu restitucijos būdu, o restitucija sumokant ekvivalentą pinigais yra bendros taisyklės išimtis. Restitucijos natūra pakeitimas pinigine kompensacija galimas tiek šalių prašymu, tiek teismo iniciatyva⁴⁵. Daiktinės teisės perleidimo sutarčių pripažinimo negaliojančiomis atvejais restitucija natūra gali būti neįmanoma dėl to, kad gražintinas daiktas jau yra tapęs trečiojo asmens nuosavybe. Tokiu atveju turėtų būti taikoma restitucija sumokant daikto vertę piniginiu ekvivalentu.

Pakankamai dažnas atvejis, kai daiktas yra prarandamas arba sugadinamas dėl vienos iš šalių kaltės arba nenugalimos jėgos (*force majeure*). Pastebėtina, kad būtent CK 6.148 straipsnyje nustatyti šie restitucijos natūra netaikymo atvejai. Kai daiktas sugadintas arba parastas, restitucija neturėtų būti taikoma (taikomas žalos atlyginimo mechanizmas), nebent daiktas buvo apdraustas, skolininkas privalo perleisti kreditoriui teisę gauti draudimo atlyginimą arba perduoti jau gautą draudimo atlyginimą. CK 6.148 straipsnio 2 dalyje reglamentuojamas atvejis, kai daiktas žūva dėl nenugalimos jėgos,

⁴⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 186.

tačiau restitucija taikoma dėl skolininko nesąžiningumo arba dėl jo kaltės. Tokiu atveju skolininkas atsako ir už turto praradimą dėl nenugalimos jėgos ir privalo grąžinti turto vertę, apskaičiuojamą pagal CK 6.147 straipsnio 2 dalies taisyklę. Taigi, kai daiktas yra prarastas ar sugadintas, visais atvejais taikomas restitucijos sumokant piniginių ekvivalentą būdas.

Ekvivalento skaičiavimo principus taikant restituciją nustato CK 6.147 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisyklė, kuri sako, kad piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas tomis kainomis, kurios galiojo, kai skolininkas gavo tai, ką privalo grąžinti. To pačio straipsnio antroje dalyje įtvirtinta specialioji taisyklė, pagal kurią kainos apskaičiavimo momentas nustatomas atsižvelgiant į skolininko sąžiningumą. Atsižvelgtina į tai, kad skolininkas yra sąžiningas ir restitucija taikoma ne dėl jo kaltės, todėl kreditorius neturėtų nepagrįstai praturtėti. Ir atvirkščiai, jeigu skolininkas yra nesąžiningas, pasirenkamos kainos, kad kompensacija būtų didžiausia – šiuo atveju skolininkas yra kaltas dėl restitucijos ir jos taikymas skolininkui yra tam tikra sankcija, o kreditoriui – satisfakcija⁴⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad CK 6.147 straipsnyje yra įtvirtinta formuluo­ tė „kainos, kurios galiojo“. Formuluo­ tė yra kritikuotina, nes kaip buvo minėta anksčiau ir papildomai bus aptarta, atlyginama turi būti ne daikto kaina, kuri nurodyta sutartyje ir sumokėta sutarties sudarymo momentu, o daikto vertė, kurią tas daiktas įgyja kiekvienu iš aptartų momentų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą taip pat pastebėjo, kad priteistina turto vertė, o ne kaina⁴⁷. Taip pat vienoje senesnių bylų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino: „kadangi spiritas buvo įsigytas pagal pirkimo – pardavimo sutartį, tai jo vertę sudaro jo įgijimo kaštai (pirkimo – pardavimo sutarties kaina), taip pat jo transportavimo išlaidos. Jeigu, įvežant spiritą į Lietuvą, jo pirkėjas sumokėjo kokius nors mokesčius, sumokėti mokesčiai taip pat turi būti įtraukiami į jo vertę.“⁴⁸ Taigi, restitucija sumokant daikto kainą piniginiu ekvivalentu, reiškia buvusios daikto vertės negaliojančios sutarties sudarymo momentu grąžinimą

⁴⁶ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 186.

⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras, Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos v. J. G., V. V. D., I. K., Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-570/2009, kat. 41// prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

⁴⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 birželio 7 d. nutartis c. b. *L. M. v. Kauno teritorinės muitinės viršininkas, AB „Anykščių vynas“*, Nr. 3K-3-645/2000, kat. 46 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=18686> Žiūrėta 2012-03-18.

šaliai, įskaitant ir kitas išlaidas, susijusias su negaliojančios sutarties vykdymu ir tikslo, kuriam įgytas daiktas, realizavimu.

Kaip jau buvo minėta, kalbant apie restitucijos natūra taikymą, aktuali problema yra pinigų nevertėjimas. Skirtingai nuo restitucijos natūra, restitucijos piniginiu ekvivalentu sumai, remiantis pinigų nominalumo principu, turi įtakos ir pinigų vertės pokyčiai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje senesnių bylų yra nurodęs, kad „pinigai, kaip viena iš civilinėje apyvartoje esančio turto rūšių, gali būti ne tik atsiskaitymo priemonė, bet ir turtinių santykių objektas, suteikiantis ne tik tam tikras teises, pvz., indėlis, taip pat pajus. Todėl šiuo atveju atitinkamos suteikiamos teisės ir jų vertė nėra tolygi pinigų, kaip atsiskaitymo priemonės, vertei. Vykstant ekonominiams ir socialiniams pokyčiams visuomenėje, tam tikrais laikotarpiais keičiasi pinigų vertė – ji mažėja, didėjant pinigų kiekiui apyvartoje (infliacija), pinigai gali būti denominuojami (mažinama atitinkamos valiutos vieneto vertė), o tai lemia atitinkamus pokyčius ir civilinėje apyvartoje. Tačiau turtinių teisių vertė, pavyzdžiui, pajaus, nėra neatsiejamai susijusi su pinigų verte, nes vertinant turtinių teisių „kainą“, reikia atsižvelgti į tai, koks yra šalių teisių turinys. Pajaus vertė priklauso nuo pajaus turėtojai suteikiamų teisių.⁴⁹ Vėlesnėje teismų praktikoje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat atkreipė dėmesį į šalių teisių turinį ir „priteisdamas atsakovams nominalią pardavimo metu buvusią žemės sklypų kainą, atsižvelgė į tai, kad nėra investicinių čekių ir pinigų ekvivalento, atsakovai žemės sklypus buvo privatizavę lengvatinėmis sąlygomis, o ne rinkos kaina, todėl pagrindai investicinių čekių vertę nustatė pagal tuo metu buvusią investicinių čekių perkamąją galią, kuri lygi sklypo nominaliai kainai“⁵⁰. Taigi, kiekvienu atveju būtina vertinti pinigų nuvertėjimo klausimą, kartu turtinių teisių turinį, kuris atitiktų turtinių teisių turinį iki pinigų nuvertėjimo ir šalys būtų gražinamos į tokią padėtį, kuri buvo iki sandorio sudarymo, nei viena iš jų nepagrįstai nepraturtėtų arba jos padėtis nepablogėtų.

⁴⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 30 d. nutartis c. b. *J. B. v. Gargždų statybos ir eksploatavimo bendrija*, „Šviesoforas -2“, Nr. 3K-3-575/2001, kat. 31.2; 21.3.6 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11575> Žiūrėta 2012-03-18.

⁵⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 27 d. nutartis c. b. *Kauno apskrities viršininko administracija v. Kauno rajono savivaldybės administracija, Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos žemės ūkio universitetas, B. N., B. M., A. M. M., N. Ž., R. R., V. M. R., G. V., L. K., O. V. B., V. R., A. S., V. G., V. Č., D. S., R. R. Š. ir V. M.*, Nr. 3K-3-41/2009, kat. 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, reikia pastebėti, kad tuo atveju, kai daiktas yra tapęs trečiojo asmens nuosavybe, taikoma restitucija piniginiu ekvivalentu (išsamesnė šio klausimo analizė pateikiama žemiau). Restitucija sumokant piniginių ekvivalentą taikoma visais atvejais, jei daiktas yra prarastas ar sugadintas. Apskaičiuojant piniginių ekvivalentą reikia įvertinti buvusią daikto vertę negaliojančios sutarties sudarymo momentu, kitas išlaidas, susijusias su negaliojančios sutarties vykdymu ir tikslo, kuriam įgytas daiktas, realizavimu. Taip pat kiekvienu atveju atsižvelgti į pinigų nuvertėjimo klausimą.

2.2 Restitucijos derinimas su kitais teisės institutais

Išanalizavus restitucijos taikymo natūrą ir apskaičiuojant piniginių ekvivalentą taikymo ypatumus bei su tuo susijusią problematiką, atkreiptinas dėmesys į kitus institutus, kurie padeda įgyvendinti sandorių negaliojimo tikslus. Tam tikrais atvejais vien restitucijos normos nėra įgalios efektyviai įgyvendinti sandorių negaliojimo retroaktyvumo principo, todėl pasitelkiami ir kiti institutai. Pavyzdžiui: subsidiariai taikomos be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklės, daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš neteisėto valdymo (vindikacija). CK 1.138 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtintas vienas civilinių teisių gynimo būdų – buvusios iki teisės pažeidimo padėties atkūrimas, kuris gali būti įgyvendinamas taikant skirtingus teisinius mechanizmus (pvz., restituciją, išreikalaujant be teisinio pagrindo gautą turtą, vindikaciją). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pastebėjęs, kad „tais atvejais, kai restitucijos nepakanka pažeistoms asmenų teisėms ar viešajam interesui apginti, gali būti taikomi subsidiarūs civilinių teisių gynimo būdai, pvz., nuostolių atlyginimas, nepagrįsto praturtėjimo išreikalavimas ir pan. Pripažindamas sandorį negaliojančiu, teismas restitucijos klausimą sprendžia *ex officio*“⁵¹.

Taip pat analizuotinas *actio Pauliana* ieškinys, kurį gali pareikšti tik specifiniai subjektai, dėl specifinių pažeistų teisių gynimo – *actio Pauliana* ieškiniu kreditorius siekia sugrąžinti skolininko prarastą mokumą, kuris prarastas dėl su trečiuoju asmeniu sudaryto sandorio. Šiuo ieškiniu kreditorius siekia pripažinti tokį sandorį negaliojančiu ir

⁵¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga“*, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

sugražinti skolininko padėtį į buvusią iki negaliojančio sandorio sudarymo. Atsižvelgiant į ieškinio ypatumus, analizuotinos tokio sandorio pripažinimo negaliojančiu teisinės pasekmės bei su tuo susijusi problematika.

2.2.1 Be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių taikymas sandorį pripažinus negaliojančiu

Kaip minėta, siekiant išsamiai atskleisti sandorio pripažindinimo negaliojančiu pasekmes svarbu atkreipti dėmesį ir į be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių taikymą bei išanalizuoti šių taisyklių santykį su restitucijos taisyklėmis. CK šeštosios knygos X skyriaus „Restitucija“ 6.145 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad restitucija yra *inter alia* taikoma, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, nes sandoris, pagal kurį tas turtas buvo gautas, pripažintas negaliojančiu *ab initio*, tačiau ir CK šeštosios knygos XX skyriuje „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“ yra nurodyta, kad šio skyriaus taisyklės gali būti *inter alia* taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį gražinimu (CK 6.237 str. 5 d.). Būtent toks restitucijos taikymo normų išskyrimas į atskirą skyrių kelia daugiausiai sumaištis aiškinant dabartinį Lietuvos sandorių negaliojimo pasekmių reglamentavimą. Analizuojant šią problemą, manytina, kad reikia atskleisti kvazisutartinių prievolių atsiradimą istoriniame kontekste, sąvokų „nepagrįstas praturtėjimas“ ir „turto gavimas be pagrindo“ reikšmes, jų santykį su restitucijos sąvoka.

Romėnai greta sutartinių ir deliktinių prievolių išskyrė atskirą prievolių grupę – kvazisutartines prievoles (*obligationes quasi ex contractu*). Šios prievolės buvo skiriamos į tris grupes: nepagrįsto praturtėjimo prievolės (*condictio*), svetimų reikalų tvarkymas be įgaliojimo (*negotiorum gestio*) ir bendrija (*communio*)⁵². Nepagrįsto praturtėjimo prievolės (*condictio*) dar skirstomos į kelias dalis, kurių viena turėjo daugiausiai įtakos šiuolaikinei nepagrįsto praturtėjimo teisei, tai - *condictio indebiti* - ieškinys, kurį asmuo pateikia sumokėjęs nesamą skolą arba ne jam privalomą sumokėti, arba ne tam asmeniui reikalingą mokėti⁵³. Pagrindinės *condictio indebiti* sąlygos buvo, kad mokėjimas turėjo būti atliktas siekiant gražinti skolą, tačiau suklysta, nes skolos

⁵² Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007. P. 249.

⁵³ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007. P. 251 - 252.

nėra. *Ius commune* teisininkai, formuodami moderniąją bendrąją nepagrįsto praturtėjimo teisę, rėmėsi įvairių romėnų *condictiniones* analize, taip pat bendro pobūdžio idėja uždrausti nepagrįstą praturtėjimą⁵⁴. Europoje ši idėja buvo ypač gyvybinga XIX a. vykstant kodifikavimo darbams.

Dabartiniu metu kompensacinius mechanizmus įtvirtinanti teisės sritis, kai vienas asmuo sumokėdamas pinigų kitam asmeniui ar sukurdamas kitokią naudą, kurią pasilikti jis neturi teisinio pagrindo, vis dažniau vadinama restitucijos teise arba nepagrįsto praturtėjimo teise⁵⁵. Tokiame kontekste terminas „restitucija“ ir „nepagrįstas praturtėjimas“ vartojami kaip sinonimai. Remiantis lyginamąja teisėtyra terminas „restitucija“ gali būti suprantamas taip, kaip jis suprantamas Anglijos teisėje, kur restitucija remiasi nepagrįsto praturtėjimo idėja. Restitucijos terminas gali būti vartojamas kaip apimantis be pagrindo įgyto turto gražinimą ir nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu. Kartu, abiem šiems atvejams gali būti vartojamas ir vienas terminas „nepagrįstas praturtėjimas“ plačiąja prasme ir tai galėtų būti laikoma restitucijos sinonimu. Analizuojant valstybių praktiką, svarbu išsiaiškinti sąvokų turinį. Pavyzdžiui, Olandijos teisė terminu „nepagrįstas praturtėjimas“ apibūdina tik vieną ieškinio tipą, kuris yra atskiras nuo ieškinio dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo⁵⁶. Lietuvos teisėje CK normų analizė taip pat leidžia daryti išvadą, kad nepagrįstas praturtėjimas (CK 6.242 str.), kaip ir Olandijos teisėje, tėra viena iš kvazisutarinių prievolių rūšių (CK šeštosios knygos III dalies „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyrius „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“).

Bendrosios teisės sistemos šalyse (JAV, Australijoje, Kanadoje) ilgainiui nusistovėjo pozicija, kad restitucijos teisė remiasi nepagrįsto praturtėjimo gražinimo principu⁵⁷. Anglijoje tokiai pozicijos brandai reikėjo daugiau laiko, tačiau šiandien užtikrintai teigiama, kad yra atskira teisės sritis, vadinama restitucijos teise (*law of restitution*), kurios pagrindinis tikslas – užtikrinti nepagrįsto praturtėjimo gražinimą. Prie

⁵⁴ Zimmermann R. *The Law Obligations. Roma Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 873.

⁵⁵ *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment* / edited by J. Beatson, E. Schrage. Oxford: Hart Publishing, 2003. P. 1.

⁵⁶ Chorus J. M. J. *Illegality and Restitutio* // *European Review of Private Law*. 2006, Vol. 14 Issue 3. P. 437 – 458.

⁵⁷ *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment* / edited by J. Beatson, E. Schrage. Oxford: Hart Publishing, 2003. P. 31.

restitucinių reikalavimų Anglijos teisėje priskiriami ir vindikaciniai reikalavimai, ir kondikciniai reikalavimai, ir reikalavimai priteisti iš atsakovo naudą, kurią jis gavo atlikęs deliktinius veiksmus ieškovo atžvilgiu, nors ieškovas nuostolių ir nepatyrė.⁵⁸ Pastebėtina, kad dauguma restitucinių priemonių veikia *in personam*, tačiau yra tokių, kurios veikia *in rem* – Anglijos teisėje nėra aiškios ribos tarp restitucijos ir nuosavybės teisės, todėl diskutuotina, ar reikalavimai, pagrįsti nuosavybės teise, yra grindžiami nepagrįsto praturtėjimo idėja ar reiškia ieškovo nuosavybės teisės vindikavimą⁵⁹. Taigi, bendrosios teisės sistemos šalyse restitucija yra rūšinė sąvoka, apimanti nepagrįstą praturtėjimą. Atkreiptinas dėmesys, kad daugelį klausimų, kuriuos Anglijos teisė sprendžia nepagrįsto praturtėjimo (restitucijos) rėmuose, civilinės teisės sistemos šalyse priklauso nuosavybės teisės sričiai. Būtent taip yra ir Lietuvoje, todėl manytina, kad CK 6.145 straipsnio 1 dalies aiškinimas, kad šio skyriaus taisyklės (t.y. restitucija) taikomos išreikalaujant daiktą iš neteisėto valdymo (CK 4.97 str.)⁶⁰ yra diskutuotinas. Lietuvoje yra atskirti daiktiniai teisiniai pažeistų teisių gynimo būdai ir prievoliniai gynimo būdai. Kartu pastebėtina, kad taikant restituciją sandorių negaliojimo atvejais, naudojamos ir taisyklėmis, kurios įtvirtintos daiktinėje teisėje (CK 1.80 str. 4 d., 4.96 str.), tačiau nėra priešingo efekto, daiktinėje teisėje nenaudojamos restitucijos taisyklės. Vis dėlto pripažintina, kad CK 6.237 straipsnio 5 dalis numato, kad šio skyriaus taisyklės yra taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimai susiję su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo.

Siekiant nustatyti, iš kokių teisės sistemų į Lietuvos teisę buvo perkelti pagrindiniai kvazisutartinių prievolių reglamentavimo principai, galima pasikliauti CK rengėjais, kurie vienu iš pagrindinių šaltinių, kuriais vadovautasi rengiant naująjį Lietuvos Respublikos civilinio kodekso projektą, nurodo Olandijos civilinį kodeksą⁶¹. Taigi, trumpa pagrindinių teisinio reglamentavimo principų analizė lyginamuoju aspektu padės aiškinti Lietuvos teisės nuostatas sandorių negaliojimo ir be pagrindo įgyto turto gražinimo santykio kontekste. Pirmiausia pastebėtina, kad Olandijos CK nėra atskiro

⁵⁸ Virgo G. Principles of the Law of Restitution. Oxford: Clarendon Press, 1999. P. 7 – 8.

⁵⁹ Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment / edited by J. Beatson, E. Schrage. Oxford: Hart Publishing, 2003. P. 3, 7, 33.

⁶⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 185.

⁶¹ Mikelėnas V., Sauliūnas D. Lietuva turi naują Civilinį kodeksą. Justitia, 2000. Nr. 4-5, P. 2.

skyrčiau, kuriame būtų įtvirtintos savarankiškos restitucijos taisyklės, *inter alia* taikomos ir sandorių negaliojimo atveju, o sandorių pripažinimo negaliojančiais atvejai sprendžiami pagal turto gavimo be pagrindo taisykles. 1992 m. Olandijos CK šeštosios knygos, skirtos bendriesiems prievolių teisės klausimams, 4 skyriuje reglamentuojamos prievolės, kylančios ne sutarties, ar delikto pagrindu. Olandijos CK 6:203 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas pagrindinis principas, kad asmuo, kuris perdavė turtą kitam asmeniui be teisinio pagrindo, turi teisę jį išsireikalauti, kaip be pagrindo perduotą turtą. Lietuvos CK 6.237 straipsnyje šis principas suformuluotas panašiai, tačiau čia, priešingai nei Olandijos CK, pabrėžiama ne turtą perdavusio asmens teisė reikalauti gražinti turtą, o asmens, priėmusio tokį turtą pareiga jį gražinti. Remiantis Olandijos teise, nėra keliamas reikalavimas, kad turtas būtų perduotas dėl suklydimo, taip pat nekalbama apie asmenį, kuris tą turtą gavo. Lietuvos teisėje turi būti gražinama tai, ką asmuo tyčia arba dėl neatsargumo įgijo, taip pat CK 6.237 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos papildomos sąlygos: turtas turi būti įgytas savo veiksmais ar kitokiu būdu, asmuo neturėjo ir negalėjo to turto gauti, be to, ieškovas privalo įrodyti, kad perduodamas turtą suklydo arba šis perduotas dėl prieš jį pavartotos prievartos ar apgaulės⁶². Manytina, kad aiškinimas dėl ieškovo prievolės įrodyti suklydimą, prievartą ar apgaulę nėra pagrįstas, nes nesiremia įstatyme įtvirtintomis šio ieškinio pareiškimo sąlygomis, išskyrus CK 6.238 straipsnį, skirtą tariamojo skolininko teisei išreikalauti be pagrindo sumokėtą skolą.

Olandijos CK 6:212 straipsnio 1 dalyje suformuluota taisyklė, pagal kurią asmuo, kuris nepagrįstai praturtėjo kito asmens sąskaita, privalo atlyginti kito asmens nuostolius tokia apimtimi, koks yra praturtėjimas. Kiekvienu atveju, kartu vertinamas ir protingumo kriterijus. Šis ieškinys yra laikytinas bendruoju nepagrįsto praturtėjimo ieškiniu. Analogiška nuostata įtvirtinta ir Lietuvos CK 6.242 straipsnio 1 dalyje, tačiau gražinimo pareiga nėra siejama su tiesiogiai įtvirtintu protingumo reikalavimu. Daikto gavimas be pagrindo yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu⁶³, o CK 6.242 straipsnyje reglamentuojamas nepagrįstas praturtėjimas siauroju požiūriu ir įtvirtinta bendroji

⁶² Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 318.

⁶³ Ten pat.

taisyklė, kad niekas negali nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita⁶⁴. Manytina, kad nepagrįstu praturtėjimu plačiuoju požiūriu laikytinos abi ieškinių rūšys, įtvirtintos CK šeštosios knygos XX skyriuje, o CK 6.242 straipsnis įtvirtina nepagrįstą praturtėjimą kaip vieną iš ieškinių rūšių, t.y. sutinkant su aukščiau nurodyta nuomone – kaip nepagrįstą praturtėjimą siauruoju požiūriu.

Taigi, pagal Lietuvos teisę be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo skyriaus taisyklės gali būti taikomos ir pripažinus sandorius negaliojančiais. Atkreiptinas dėmesys, kad restitucijai, kuri laikoma bendrąja sandorių pripažinimo negaliojančiais turtine pasekme yra skirtos atskiros restitucijos taisyklės, todėl toliau bus nagrinėjamas klausimas, kokiais atvejais taikomos be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklės kaip sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmė.

Manytina, kad CK 6.147 – 6.151 straipsniuose įtvirtintos taisyklės taikytinos tiems atvejams, kai negaliojančio sandorio pagrindu perduotinas tam tikras turtas, o sandoris pripažįstamas negaliojančiu *ab initio*. Toks turtas gražintinas natūra arba sumokant piniginių ekvivalentą. Tuo atveju, kai negaliojančio sandorio pagrindu buvo suteiktos paslaugos arba atliktas darbas, restitucija natūra arba sumokant piniginių ekvivalentą nėra galima. CK 1.95 straipsnyje nurodoma, kad tais atvejais, kai šalių gražinti į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo, negalima, pavyzdžiui, kai darbai jau atlikti arba paslaugos jau suteiktos, būtina išspręsti šalių atsiskaitymo pagal sandorio sąlygas klausimą, o pats sandoris ateičiai nutraukiamas. Jei pagal sandorio sąlygas atsiskaityti negalima, nes šios yra neteisėtos, prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, pažeidžia kitų asmenų teises, atsiskaitoma pagal CK 6.237 – 6.242 straipsnių nuostatas dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo⁶⁵. Vis dėlto, tam tikrais atvejais gražinti be pagrindo atliktą mokėjimą, jei tai nėra pinigų ar turto perdavimas, gali būti neįmanoma, pavyzdžiui, kaip minėta, restitucija natūra neįmanoma pagal nuomos sutartį, o tam tikrais atvejais restitucija gali neturėti prasmės ir negražinti šalių į buvusią padėtį. Remiantis CK 6.240 straipsnio 4 dalimi, kai neįmanoma gražinti to, kas buvo atlikta arba įvykdyta be teisinio pagrindo, turi būti gražinama atlikimo ar įvykdymo vertė, jei

⁶⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 325.

⁶⁵ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 210.

gavėjas be pagrindo praturtėjo arba prašė, kad tai būtų atlikta ar susitarė dėl priešpriešinių veiksmų atlikimo. Nederėtų pamiršti, kad galimi atvejai, kai atlikimo ar įvykdymo vertės priteisimas neatitiks protingumo. Atsižvelgiant į CK 6.145 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teismo prerogatyvą netaikyti restitucijos, jei dėl jos vienos šalies padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, to pačio straipsnio 5 dalyje įtvirtintą specialią taisyklę, jog pripažinus sandorį negaliojančiu ir nesant galimybės to, kas atlikta, įvertinti pinigais, arba to, kas gauta, negalima gražinti dėl prigimties, ieškinyš dėl gražinimo ar kompensacijos negali būti tenkinamas, jeigu tai prieštarautų sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijams. Taigi, restitucijos taisyklės taikytinos tais atvejais, kai turto gražinimas yra įmanomas natūra arba sumokant piniginių ekvivalentą. Tuo atveju, kai restitucijos taikymas nėra įmanomas arba netenka savo prasmės, taikytinos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės.

Kalbant apie be pagrindo įgyto turto ar nepagrįsto praturtėjimo ir restitucijos santykį taip pat atkreiptinas dėmesys, kad CK 6.148 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad tuo atveju, kai turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos, restitucija netaikoma. Ši taisyklė yra tipinė *condictio indebiti* ieškinio taikymo sąlyga, kuri buvo perkelta į restitucijos skyrių. Tačiau CK 6.237 straipsnio, skirto reglamentuoti *condictio indebiti*, 3 dalyje nustatyta, kad jeigu gražintinas turtas žuvęs, atlyginama pinigais jo tikroji vertė, buvusi turto įgijimo metu, ir nuostoliai, atsiradę dėl vėlesnio turto vertės pasikeitimo. Turto įgijėjas atsako nukentėjusiam asmeniui už visoki turto pabloginimą ar trūkumą, įskaitant atsitiktinį. Taigi, abi šios normos nurodo *condictio indebiti* pagrindinę sąlygą – turto žuvimą, tačiau atlyginimo klausimą reglamentuoja skirtingai. Diskutuotina, ar pasirinktas skirtingas atlyginimo reglamentavimas restitucijos ir be pagrindo įgyto turto ar nepagrįsto praturtėjimo taisyklėse yra pagrįstas. Manytina, kad toks reglamentavimas negaliojančio sandorio pasekmės daro priklausomas nuo susitarimo dalyko galėjimo būti fiziškai gražintinu ar įvertintu piniginiu ekvivalentu iki jo žuvimo.

Vertinant CK 6.237 straipsnio 5 dalį, pastebėtina, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, su įvykdymo pagal negaliojančią sandorį gražinimu, žalos atlyginimu ar prievolės šalių atsiskaitymais arba paslaugų teikimu.

Reikalavimus dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo galima pareikšti ne tik atskiroje, bet ir pagal kitoki reikalavimą nagrinėjamoje byloje, pavyzdžiui, pareiškęs reikalavimą atlyginti nuostolius, tačiau esant sudėtinga taikyti civilinę atsakomybę, ieškovas gali pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti iš atsakovo be pagrindo įgytą daiktą ar jo vertę. Pakeisti reikalavimo pagrindą galima ir kitais atvejais – taikant restituciją ar nagrinėjant vindikacinį ieškinį – toks reglamentavimas padeda operatyviau ir patikimiau ginti pažeistas kreditoriaus teises⁶⁶. Vis dėlto toks teiginys yra diskutuotinas, nes skiriasi šių ieškinių pateikimo ir tenkinimo sąlygos, teisės literatūroje pabrėžiama, kad esant žalai, turi būti reiškiamas ieškinyje dėl jos atlyginimo. Atsižvelgtina ir į tai, kad nepagrįsto praturtėjimo normos taikomos subsidiariai. Viena iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklių taikymo prielaidų, kad įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynimo būdais. Jeigu turtą galima išreikalauti kitokiais pagrindais, pavyzdžiui, taikant nuostolių atlyginimo institutą, restituciją, įpareigojant įvykdyti prievolę natūra ir panašiai, nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą reguliuojančios skyriaus normos netaikomos. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui būdingas subsidiarumas – jis taikomas tik kai kiti civilinės teisės gynbos būdai negalimi arba neduoda norimo rezultato⁶⁷.

Be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių taikymas ankstesnėje teismų praktikoje atspindimas byloje, kurioje ieškovė prašė pripažinti negaliojančia namo dalies, kurios savininkais atsakovai nebuvo, pirkimo- pardavimo sutartį ir priteisti iš atsakovų sumą, kurią jie gavo neturėdami tam teisėto pagrindo bei pajamas, kurias jie gavo kaip pajamas iš be pagrindo įgyto turto. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, jog negaliojantis sandoris nėra tinkamas pagrindas turtui įgyti, todėl tais atvejais, kai negaliojančio sandorio šalis įvykdė šiuo sandoriu numatytą prievolę, o kita sandorio šalis nepagrįstai praturtėjo, įvykdžiusios sandorio šalies ir gavusios įvykdymą šalies teisiniams santykiams taikytinas 1964 m. CK 512 straipsnis, reglamentavęs prievoles, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo. Teismas nurodė, kad atsakovai perleido daugiau teisių nei jų turėjo ir dėl to praturtėjo ieškovės sąskaita. Todėl tokie teisiniai santykiai turi būti kvalifikuojami ne tik pagal restitucijos normas,

⁶⁶ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia. 2003. T. 1. P. 320.

⁶⁷ Ten pat.

bet ir pagal nuostatas numatančias turto įgijimą ar sutaupymą be pagrindo, dėl to iš atsakovų buvo priteistos pajamos, kurias jie turėjo gauti iš nepagrįstai įgyto turto⁶⁸.

Analogiškos nuostatos laikomasi ir naujesnėje teismų praktikoje. Analizuojamoje byloje kilo ginčas dėl dovanojimo / labdaros sutarties ar paskolos sutarties sudarymo. Teismas konstatavęs, kad nebuvo sudaryta jokia rašytinė sutartis taikė nepagrįsto praturtėjimo taisyklės ir grąžino šalis į iki susitarimo buvusią padėtį. Teismas taip pat pastebėjo, kad „nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas savo prigimtimi yra subsidarius kitų civilinių teisių gynbos būdų atžvilgiu; nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams atsirasti būtinos tokios sąlygos: 1) nėra įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė; 2) kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo turta, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynbos būdais (taikant restituciją, vindikaciją); 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika. Jeigu asmuo praturtėja ar gauna turta pagal įstatymą ar sutartį, tokiems teisiniams santykiams nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisės normos netaikomos. [...] be pagrindo gauto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą, sandorio negaliojimo atveju gali būti taikomos tik subsidiariai - jeigu restitucijos nepakanka visiškai pažeistų asmens teisių apgynimui.⁶⁹“ Taigi, teismų praktika laikosi nuostatos, kad restitucija, kaip sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmė yra pagrindinis pažeistų teisių gynimo būdas, tačiau, kai jo nepakanka, subsidiariai taikytinos nepagrįsto praturtėjimo ar be pagrindo įgyto turto taisyklės. Suprantama, kad tais atvejais, kai nukentėjusiojo asmens teisėms apginti pakanka restitucijos normų nereikia subsidiariai taikyti nuostatų dėl nepagrįsto praturtėjimo.

Pažymėtina, kad restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santykio klausimas yra išspręstas dabartinėje Rusijos teisėje. Rusijos CK 1103 straipsnyje įtvirtintas bendras atskyrimo principas, kuris numato, kad taisyklės, reguliuojančios iš nepagrįsto praturtėjimo kylančias prievoles, gali būti taikomos kitiems reikalavimams visais atvejais, jeigu kitaip nenumatyta CK, įstatymuose arba kitaip neišplaukia iš atitinkamų

⁶⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *R. Rėkaitė v. S. Rinkevičius, L. Rinkevičienė*, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.2.1.1; 38.2 // prieiga per Internetą:

<http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.asp?id=11899> Žiūrėta 2012-03-18.

⁶⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41; 43.2; 49 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

santykių prigimties. Minėtos taisyklės gali būti papildomai taikomos reikalavimams gražinti tai, kas įvykdyta pagal negaliojantį sandorį, savininko reikalavimams išreikalauti daiktą iš neteisėto svetimo valdymo, vienos iš prievolės šalių reikalavimams kitai šaliai gražinti įvykdymą pagal šią prievolę, reikalavimams atlyginti žalą, įskaitant, kai praturtėjęs asmuo buvo nesažiningas. Taigi, prievolėms, kylančioms iš nepagrįsto praturtėjimo, suteiktas universalus, tačiau subsidiarus pobūdis, t.y. normos, reguliuojančios nepagrįstą praturtėjimą, taikomos papildomai su normomis, specialiai reguliuojančiomis atitinkamus santykius. Visais svetimo turto gražinimo atvejais kalbama ne apie ieškinių konkurenciją, o apie pagalbinę prievolių iš nepagrįsto praturtėjimo vaidmenį⁷⁰. Pastebėtina, kad bendrąja negaliojančių sandorių pasekme laikoma dvišalė restitucija, o bendrąja papildoma pasekme – Rusijos CK 1103 straipsnio taisyklė dėl nepagrįsto praturtėjimo nuostatų taikymo reikalavimams gražinti įvykdymą pagal negaliojantį sandorį⁷¹. Tai leidžia šalims greta gražinimo natūra arba vertės atlyginimo papildomai reikalauti pajamų, kurios buvo ar galėjo būti gautos iš turto, o pagal piniginę prievolę – procentų, taip pat reikalauti atlyginti būtinąsias išlaidas, kurių nepadengė gauta nauda. Prievolės, kylančios iš nepagrįsto praturtėjimo, nebūdamos papildomomis, gali užpildyti subjektinių civilinių teisių gynimo kitais prievoliniais ar daiktiniais būdais spragas.

Apibendrinant be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių taikymo sandorius pripažįstant negaliojančiais analizę, darytina išvada, kad nacionalinis reglamentavimas yra sudėtingas ir ne iki galo nuoseklus. Tuo atveju, kai restitucijos taikymas nėra įmanomas arba netenka savo prasmės, taikytinos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės. Pasirinktas skirtingas atlyginimo reglamentavimas restitucijos ir be pagrindo įgyto turto ar nepagrįsto praturtėjimo taisyklėse, kai daiktas yra žuvęs dėl nenugalimos jėgos, negaliojančio sandorio pasekmes daro priklausomas nuo susitarimo dalyko galėjimo būti fiziškai gražintinu ar įvertintu piniginiu ekvivalentu iki jo žuvimo. Teismų praktikoje nuosekliai laikomasi nuostatos, kad restitucija, kaip sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmė yra pagrindinis pažeistų teisių gynimo būdas, tačiau,

⁷⁰ Комментарий к Гражданскому Кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. Р. 395.

⁷¹ Комментарий к Гражданскому Кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. Р. 359.

kai jo nepakanka, subsidiariai taikytinos nepagrįsto praturtėjimo ar be pagrindo įgyto turto taisyklės.

2.2.2 Vindikacijos ir restitucijos santykio problema

Aptarus restitucijos bei be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklių santykį, aptartinas nemažiau svarbus sandorio negaliojimo pasekmių taikymui svarbus klausimas – vindikacijos ir restitucijos santykio klausimas. Suvokti daiktinės ir prievolinės teisės skirtumus ir atskirti šiuos civilinės teisės institutus svarbu ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektu. Neatsižvelgiant į prievolių ir daiktinės teisės skirtumus bei jų ryšį, galimos klaidos kvalifikuojant asmenų santykius bei sprendžiant ginčus dėl teisės⁷². V. Mikelėno nuomone, galiojant 1964 m. CK susiformavusi teismų praktikos nuostata neginti sąžiningo igijėjo teisių iš dalies galėjo būti paaiškinta būtent daiktinės teisės ignoravimu⁷³. Taigi, toliau bus analizuojamas ir atskleidžiamas daiktinės ir prievolinės teisės institutų – vindikacijos ir restitucijos – santykis.

Ankstesnėje teismų praktikoje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pastebėjęs, kad „restitucija turi būti taikoma atsižvelgiant į daiktinės teisės nuostatas, nes asmuo, igijęs daiktą pagal sandorį, taip pat tampa savininku.“⁷⁴ Doktrinoje randama analogiška, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išdėstyta, pozicija, kartu atkreipiant dėmesį, kad restitucijos taikymo ribas nustato daiktinė teisė⁷⁵. Minėta pozicija kritikuotina, nes restitucijai, kuri taikoma tik tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių, daiktinės teisės normos neturi įtakos (išskyrus CK šeštosios knygos normas, kurios nukreipia į CK ketvirtosios knygos normas dėl su turto priežiūra susijusių išlaidų atlyginimo). Apie ribas, kurias restitucijai nustato daiktinė teisė, galima kalbėti tik tais atvejais, kai negaliojančio sandorio dalyku buvęs daiktas jau perleistas tretiesiems asmenims. Tik tokiu atveju galima teigti, kad restitucija galima tiek, kiek ją leidžia daiktinė teisė, ir kad daiktą, buvusį pripažinto negaliojančiu sandorio dalyką, galima išreikalauti tik CK 4.96

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 2 d. nutartis c. b. *J. S. v. F. Š.*, Nr. 3K-3-512/2001, kat. 25.6.1 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11510> Žiūrėta 2012-03-18.

⁷³ Mikelėnas V. *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. D. 1. P. 40-41.

⁷⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. C. v. A. C., V. Š. ir V. Č.*, Nr. 3K-3-1202/2000, kat. 15.2.1.1, 25.8.1 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=17959> Žiūrėta 2012-03-18.

⁷⁵ Mikelėnas V. *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. D. 1. P. 45.

straipsnio 1, 2, 3 dalyse numatytais atvejais. Tokią poziciją vėlesnėje teismų praktikoje patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teiginys, kad „restitucija yra prievolinis teisinis pažeistų teisių gynimo būdas. Tai reiškia, kad, vykdant restituciją tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių, netaikomos daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo (CK 1.80 str. 3 ir 4 d.)⁷⁶“. Analogiška Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija nurodoma ir vėlesnėse nutartyse⁷⁷.

Vindikacijos ir restitucijos santykio problemos analizei aktualus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimas, kuriame teigiama, kad „ieškovas prašė pripažinti sandorius negaliojančiais ir išreikalauti pagal juos perleistą turtą iš svetimo neteisėto valdymo, t.y. taikyti vindikaciją (pareiškė daiktinį teisinį reikalavimą). Reiškiant vindikacinį reikalavimą, nuosavybės teisė ginama daiktinėmis teisinėmis gynimo priemonėmis, kurių absoliutus pobūdis leidžia savininkui pareikšti vindikacinį reikalavimą tiesiai daiktą valdžiam asmeniui, neginčijant vindikuojamo daikto įgijimo pagrindo. Tokiu atveju savininkas privalo įrodyti įstatyme nustatytas sąlygas, kuriomis jis prarado daiktą, bei paneigti įstatyme įtvirtintą įgijėjo sąžiningumo prezumpciją, tada jis gali atgauti savo daiktą natūra“⁷⁸. Atkreiptinas dėmesys, kad kasacinis teismas šioje byloje neįvertino aplinkybės, kad ieškovas ieškinio pareiškime prašo pripažinti negaliojančiais visus sandorius, t.y. reiškiamas reikalavimas taikyti ir prievolinį teisinį gynimo būdą. Kartu pažymėtina, kad vindikacinį reikalavimą, kaip absoliutaus pobūdžio gynimo būdą, savininkas gali panaudoti prieš kiekvieną asmenį, kuris neteisėtai valdo savininkui priklausantį daiktą, ieškovas turi įrodyti valdymo neteisėtumą⁷⁹. Manytina, kad teisingiau būtų laikytis pozicijos, kad sandoris turi būti pripažintas negaliojančiu, kad valdymas būtų laikomas netekusiu teisinio pagrindo ir atsirastų sąlygos vindikacijos taikymui.

⁷⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti V. B. individuali įmonė. v. N. D., UAB „Eldermonta“, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-565/2008, kat. 129.19.2; 126.5; 30.10; 41; 114.11 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-18.

⁷⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. *A. E. R., V. R., G. R. v. Kauno miesto savivaldybė, Kauno apskrities viršininko administracija, 219-oji butų savininkų bendrija, A. E., N. B. ir V. B.*, Nr. 3K-3-592/2009, kat. 22.4; 25.1; 30.5 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

⁷⁸ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 18 d. nutartis c. b. *Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojas v. Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, UAB „Tertius“, UAB „Stenrosus“, G. D.*, Nr. 3K-7-229/2007, kat. 30.3; 30.12.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-18.

⁷⁹ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005. Nr. 1 (55). P. 2 – 3.

Taip pat analizuotina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla, kurioje nurodyta, kad „restitucijos taikymas yra nustatomas ne daiktinėmis, o prievolių teisės normomis ir, minėta, restitucija taikoma tik tada, kai asmenis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Kai reikalavimą pareiškusio asmens ir daikto valdytojo nesieja prievoliniai santykiai, daiktas gali būti išreikalautas tik pagal vindikacijos taisykles. [...] Ieškovo pareikšti reikalavimai dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais vertintini kaip papildomi reikalavimai, kuriais siekiama buvusios iki teisės pažeidimo padėties atkūrimo. Dėl to be vindikacijos taikant ir kitą asmens pažeistų teisių gynimo būdą, jis taikomas tokia apimtimi, kiek tai neliečia pagal vindikacijos taisykles išreikalauto daikto. Taigi teismams pripažinus šiuos sandorius negaliojančiais CK 1.80 straipsnio pagrindu, teismai iš esmės pagrįstai taikė vienašalę restituciją, įpareigodami vieną žemės sklypų pirkimo-pardavimo sutarties šalių gražinti kitai šaliai sumokėtus pinigus. Teismai pagrįstai šiuo atveju netaikė dvišalės restitucijos, nes daiktas jo savininkui gražintas pagal daiktinės teisės normas”⁸⁰. Taigi, tarp šalių nesant prievolių santykių, daiktas gali būti išreikalautas jį vindikuojant. Tuo atveju, kai papildomai prašoma pripažinti sandorius negaliojančiais, sandorių negaliojimo pasekmės nustatomos tokia apimtimi, kiek tai leidžia daiktinė teisė.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad restitucija yra prievolinis teisinis pažeistų teisių gynimo būdas. Tai reiškia, kad, vykdant restituciją tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių, netaikomos daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo. Tuo atveju, kai tarp šalių nėra prievolių santykių, daiktas gali būti išreikalautas jį vindikuojant. Tuo atveju, kai papildomai prašoma pripažinti trečiųjų asmenų sandorius negaliojančiais, sandorių negaliojimo pasekmės nustatomos tokia apimtimi, kiek tai leidžia daiktinė teisė.

2.2.3 Sandorio negaliojimo pasekmių taikymas *actio Pauliana* atveju

Išanalizavus nepagrįsto praturtėjimo taisyklių ir vindikacijos taikymo sandorius pripažįstant negaliojančiais problemas, atskirai atkreiptinas dėmesys į *actio Pauliana* instituto taikymo atvejus bei su tuo susijusias problemas. CK 6.66 str. 1 dalyje yra nurodyta, kad kreditorius turi teisę ginčyti skolininko sudarytus sandorius, kurių

⁸⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, V. P.*, Nr. 3K-3-149/2011, kat. 24.2; 30.12.1; 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-27.

pastarasis sudaryti neprivalėjo, jeigu šie sandoriai pažeidžia kreditoriaus teises, o skolininkas apie tai žinojo ar turėjo žinoti (*actio Pauliana*). Sandoris pažeidžia kreditoriaus teises, jeigu dėl jo skolininkas tampa nemokus arba būdamas nemokus suteikia pirmenybę kitam kreditoriui, arba kitaip pažeidžia kreditoriaus teises. To paties straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad pripažinti dvišalį sandorį negaliojančiu šio straipsnio 1 dalyje nustatytu pagrindu galima tik tuo atveju, jeigu trečiasis asmuo, sudarydamas su skolininku sandorį, buvo nesąžiningas, t. y. žinojo arba turėjo žinoti, kad sandoris pažeidžia skolininko kreditoriaus teises. Neatlygintinis sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu, nepaisant trečiojo asmens sąžiningumo ar nesąžiningumo. Pastebėtina, kad sandorio pripažinimas negaliojančiu sukelia teises pasekmes tik ieškinį dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu pareiškusiam kreditoriui ir tik tokia apimtimi, kiek yra būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti⁸¹.

Siekiant atskleisti sandorių negaliojimo ypatumus *actio Pauliana* ieškinio atveju, analizuotina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. „Pripažinus negaliojančiu sandorį *actio Pauliana* pagrindu, teisinių padarinių pagal CK taikymas turi tam tikrą specifiką, nes šiuo institutu ginčijamas kreditoriaus teises pažeidžiantis sandoris“⁸². Vienas iš ypatumų taikant restituciją, kaip sandorio negaliojimo pasekmę *actio Pauliana* atveju, yra tiesiogiai susijęs su *actio Pauliana* ieškinio tikslu – patenkinti ieškinį padavusio kreditoriaus reikalavimą. Siekiant šio tikslo teismas privalo atsižvelgti ir į kitų kreditorių interesus, esamus skolininko įsipareigojimus. Atsižvelgiant į tai, teismas gali priimti sprendimą, kad restitucija natūra nėra veiksminga priemonė kreditoriaus intereso patenkinimui ir taikytina restitucija piniginiu ekvivalentu, kurios dalis padengiama įskaitant priešpriešinį skolininko reikalavimą kreditoriui. Taikydamas restituciją teismas kartu gali išspręsti tarpusavio finansinių reikalavimų įskaitymo klausimą⁸³. Taigi, vienas iš ypatumų *actio Pauliana* ieškinio atveju, kad teismas atkurdamas šalių padėtį iki ydingo sandorio sudarymo restituciją taiko ta apimtimi ir

⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 14 d. nutartis c. b. BUAB „Spaudos magnatai“ v. UAB „Sekundės redakcija“, Nr. 3K-3-176/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.2.1; 21.4.2.7; 21.6; 27.7; 35.6.1; 39; 45; 126.5 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-18.

⁸² LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 24 d. nutartis c. b. Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla (buvusi Lietuvos jūreivystės kolegija) v. R. D., A. R. D., R. D., J. D., Nr. 3K-3-593/2009, kat. 21.4.2; 24.3; 35.6.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

⁸³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 31 d. nutartis c. b. BUAB „Vinukas“ v. UAB „LCL“, Danske bank A/S, Nr. 3K-3-339/2009, kat. 35.6.1; 41 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

tokiu būdu, kiek tai būtina skolininko mokumui sugrąžinti. Taikant restituciją kartu gali būti sprendžiama galimybė apskaičiuoto ekvivalento dalį padengti įskaitant priešpriešinius šalių reikalavimus.

Kitas svarbus ypatumas taikant restituciją *actio Pauliana* ieškinio atveju, susijęs su bankrutuojančio skolininko statusu. Teismas kiekvienu atveju turi atsižvelgti į tai, kad taikoma restitucija nepažeistų ne tik ieškinį pareiškusio kreditoriaus interesų, bet ir kitų skolininko kreditorių interesų. Remiantis Įmonių bankroto įstatymo⁸⁴ 10 straipsnio 7 dalies 3 punktu patenkinti kreditoriaus reikalavimą gali tik bankroto bylą nagrinėjantis teismas ir tik bankroto byloje, draudžiama vykdyti visas finansines prievoles, neįvykdytas iki bankroto bylos iškėlimo. Kitų įstatymų nuostatos taikytinos tik tiek, kiek tai neprieštarauja Įmonių bankroto įstatymui. Taigi, teismas neturėtų spresti dėl negaliojančiu pripažintino sandorio pasekmių kreditoriaus, kuris pareiškė *actio Pauliana* ieškinį, o tokią bylą perduoti nagrinėti bankroto bylą nagrinėjančiam teismui. Kita vertus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko su apeliacinio teismo sprendimu byloje ir pažymėjo: „kad nagrinėjamoje byloje apeliacinės instancijos teismas netaikė restitucijos natūra, pakeitė restitucijos būdą ir taikė restituciją tiek, kiek *actio Pauliana* pagrindu pripažinta skolos perkėlimo sutartimi buvo pažeisti BUAB „Vinukas“ kreditorių interesai. Taikant restituciją nebuvo atkurta kasatoriaus BUAB „Vinukas“ skola bankui ir šio reikalavimas nebuvo įskaitytas po bankroto bylos skolininkui iškėlimo, nes bankroto bylos iškėlimo momentu ar vėliau neegzistavo priešpriešinių vienas kitą reikalavimų (CK 6.130 straipsnis) ir klausimus dėl tarpusavio skolų išsprendė ne prievolės šalys, o teismas vadovaudamasis CK 6.221 ir 6.222 straipsnių nuostatomis parinkdamas restitucijos būdą atitinkantį ginčo šalių interesus“⁸⁵. Taigi, atsižvelgiant į tokį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimą, darytina išvada, kad sandorių pripažinimo negaliojančiu pasekmės gali būti taikomos ir ne bankroto bylą nagrinėjančio teismo, tačiau taikant šias pasekmes turi būti atsižvelgiama ne tik į ieškinį pareiškusio kreditoriaus interesus, bet į visų skolininko kreditorių interesus.

Sandorių negaliojimo pasekmių atžvilgiu taip pat analizuotinas atvejis, kai bankrutuojančios įmonės administratorius, atstovaudamas kreditorių interesams, ginčija

⁸⁴ Prieiga per Internetą: < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=417236> Žiūrėta 2012-03-27.

⁸⁵ Ten pat.

įmonės sudarytą sandorį *actio Pauliana* pagrindu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymi, „kai įmonei iškelta bankroto byla, kitaip nei kitais atvejais taikant *actio Pauliana* institutą sprendžiamas ir teisinių padarinių klausimas“⁸⁶. „Tokių atveju CK 6.66 straipsnio nuostatos taikytinos kartu su Įmonių bankroto įstatymo 35 straipsniu, reglamentuojančiu kreditorių reikalavimų tenkinimo eilę ir tvarką. Dėl to Įmonių bankroto įstatyme esant nustatytai kreditorių reikalavimų tenkinimo tvarkai, teismui panaikinus bankrutuojančios įmonės sandorį CK 6.66 straipsnio pagrindu, negali būti taikomi šio straipsnio 4 dalyje nustatyti sandorio pripažinimo negaliojančiu teisiniai padariniai tik *actio Pauliana* pareiškusiam kreditoriui. Tokiais atvejais į skolininko nepagrįstai perleistą turtą (ar jo vertę) negali būti nukreipiamas kreditoriaus reikalavimo patenkinimas. Šis turtas (ar jo vertė) gražinamas bankrutuojančiai įmonei į bendrą turto masę ir naudojamas atsiskaityti su visais kreditoriais Įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka“⁸⁷. Taigi, tuo atveju, kai *actio Pauliana* ieškiniu skolininko sudarytą sandorį pripažinti negaliojančiu prašo bankrutuojančios įmonės administratorius, sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmės taikomos ne konkrečiam kreditoriui, o turtas gražinamas į bendrą įmonės turto masę, iš kurio tenkinami visų kreditorių reikalavimai.

Taigi, sandorio pripažinimas negaliojančiu *actio Pauliana* instituto taikymo kontekste yra tik priemonė atkurti skolininko mokumą, kuris buvo pažeistas sudarytu sandoriu, ir gražinti skolininką į buvusią padėtį, kad kreditorius galėtų patenkinti savo reikalavimą. Sandorio negaliojimo pasekmių atžvilgiu šis ieškinytis turi ypatumų: pirmiausia, sandorio pripažinimas negaliojančiu sukelia teises pasekmes tik ieškinį dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu pareiškusiam kreditoriui ir tik tokia apimtimi, kiek yra būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti. Taikant restituciją kartu gali būti sprendžiama galimybė apskaičiuoto ekvivalento dalį padengti įskaitant priešpriešinius šalių reikalavimus. Sandorių pripažinimo negaliojančiu pasekmės gali būti taikomos ir ne bankroto byla nagrinėjančio teismo, tačiau taikant šias pasekmes turi būti atsižvelgiama ne tik į ieškinį pareiškusio kreditoriaus interesus, bet į visų skolininko kreditorių interesus. Tuo atveju, kai *actio Pauliana* ieškiniu skolininko sudarytą sandorį

⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. BUAB „Vikata ir Ko“ v. UAB „Daisruna ir Ko“, Nr. 3K-3-361/2009, kat. 35.6.1; 126.5 // priega per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

⁸⁷ Ten pat.

pripažinti negaliojančiu prašo bankrutuojančios įmonės administratorius, sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmės taikomos ne konkrečiam kreditoriui, o turtas gražinamas į bendrą įmonės turto masę, iš kurio tenkinami visų kreditorių reikalavimai.

2.3 Restitucijos taikymo ribos

Išanalizavus restitucijos taikymo atvejus, nemažiau svarbus klausimas yra restitucijos ribojimas. Sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamosios galios (retroaktyvumo) principas ir visiškos restitucijos taisyklė kartais gali prieštarauti viešajam interesui arba viešajai tvarkai. Atsižvelgiant į tai, įstatymų leidėjas numato galimybę riboti šio principo taikymą, kartu tokią ribojimo diskreciją suteikdamas ir teismui. Kai pripažįstamas negaliojančiu viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris, atsisakoma taikyti restituciją to asmens atžvilgiu, kuris remiasi moralės požiūriu netinkamu savo paties elgesiu. Tokiu atveju neteisėta situacija yra koreguojama kitais būdais, bet amoralų sandorį sudariusiam asmeniui nėra gražinama viskas, ką jis gavo pagal tokį sandorį.

Sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamosios galios (retroaktyvumo) principo ribos, kartu ir restitucijos taikymo ribos, nustatomos atsižvelgiant arba į materialų negalimumą atkurti *status quo ante* arba į visos visuomenės interesus. Be to, kalbant apie restitucijos netaikymo atvejus, reikėtų paminėti teismui suteikiamą diskrecinę teisę restitucijos apskritai netaikyti arba pakeisti jos taikymo būdą. Tačiau, kaip teisingai yra pažymėta teismų praktikoje, faktinė padėtis, kuriai esant įstatyme teismui suteikiama galimybė netaikyti restitucijos, turi būti išimtinė ir teismo tinkamai argumentuota⁸⁸.

Pastebėtina, kad restitucijos, kaip sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmės, ribojimas gali būti susijęs ir su tuo, kad tam tikri asmenys nėra pripažįstami sandorio šalimis. „Vykdymo procese skolininko turtą parduodantis teismo antstolis nėra sandorio šalis, jis yra valstybės pareigūnas ir neįgyja vykdymo procese parduodamo turto. Dėl to teismas negali taikyti restitucijos atsakovui Lietuvos valstybei už teismo antstolio

⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis c. b. V. J. v. UAB „Transverslas“, Nr. 3K-3-229/2008, kat. 21.6; 41; 45.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-18.

veiksmus vykdymo procese. [...] už be varžytynių parduotą turtą gautos lėšos jau yra paskirstytos ieškovų kreditoriams. Dėl šių aplinkybių objektyviai restitucija, kaip ieškovų teisių gynimo būdas, yra negalima. Esant tokioms nustatytoms aplinkybėms taikytinas kitas ieškovų pažeistų teisių gynimo būdas – valstybės atsakomybė, už teismo antstolio neteisėtais veiksmais padarytą žalą⁸⁹. Šiuo atveju galima teigti, kad restitucijos negalimumas yra susijęs su viešojo intereso pažeidimu – neteisėtais valstybės pareigūno veiksmais. Kita vertus, pats faktas, kad teismo antstolis nėra sandorio šalis neleidžia objektyviai taikyti sandorio negaliojimo pasekmių pripažinus jį negaliojančiu.

Taigi, restitucijos ribojimas yra išimtinai susijęs su viešojo intereso arba viešosios tvarkos pažeidimo galimybe, objektyviu negalimumu taikyti restituciją arba teismo teise konkrečiu atveju priimti sprendimą restitucijos netaikyti, nes tai prieštarautų teisinei tvarkai ir tinkamam teisinio ginčo išsprendimui. Toliau bus analizuojamas restitucijos ribojimas, kai neįmanoma atkurti padėties buvusios iki sandorio sudarymo bei kai restitucijos netaikymas susijęs su viešojo intereso pažeidimu.

2.3.1 Restitucijos netaikymas, kai neįmanoma atkurti padėties, buvusios iki sandorio sudarymo

Sandorių pripažinimas negaliojančiu grįžtamąją galią gali turėti tik tuo atveju, jei sutartis nėra sukėlus negrįžtamų pasekmių, dėl kurių abipusė restitucija tampa neįmanoma. Kai kurios nepiniginės prievolės dėl savo pobūdžio negali būti gražinamos, pavyzdžiui, darbuotojo atliktas darbas ar nuomininko naudojimas nuomojamomis patalpomis. Negalimumas gražinti įvykdymo yra būdingas tęstinio vykdymo sutartims. Doktrinoje tęstinio įvykdymo sutartis apibūdinama kaip sutartis, kuri vykdoma atliekant tam tikrus veiksmus, dažnai – tam tikrais periodais, arba tiesiog kuri įvykdoma keliais veiksmais per sutartyje nustatytą laikotarpį⁹⁰. Tęstinio vykdymo sutartis pripažįstama negaliojančia praėjus tam tikram laikui po jos sudarymo ir jei ji yra visiškai įvykdyta

⁸⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 19 d. nutartis c. b. *L. V., R. V. v. S. V., V. K., S. K., A. P., Vilniaus apskrities viršininko administracija, Lietuvos valstybė, atstovaujama Teisingumo ministerijos*, Nr. 3K-3-434/2009, kat. 41; 44.5.2.5; 129.2 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>>. Žiūrėta 2012-03-25.

⁹⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 200.

arba iš dalies įvykdyta (pradėta vykdyti) dažnai praeities pakeisti (grąžinti) neįmanoma, todėl laikytina, kad tokios sutarties pripažinimas negaliojančia neturi grįžtamosios galios. Taip pat atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Aukščiausiojo teismo pastebėjimą, kad „sutarties pripažinimas negaliojančia nereiškia, kad pagal pripažintą negaliojančią sutartį atsiradę teisiniai santykiai visada netenka teisinės reikšmės. Pripažinus sutartį negaliojančia neišnyksta naudojimosi nuomos objektu faktas ir iš to atsiradusios teisinės pasekmės“⁹¹. Taigi, dažniausiai restitucijos negalimumas pasireiškia tęstinio vykdymo sutartyse, kai grįžtamoji galia jokiais būdais negali pakeisti jau įvykusio juridinio fakto, o grąžinti šalims tai, kas padaryta pagal sutartį, yra objektyviai neįmanoma.

Atsižvelgiant į tai, kas aptarta aukščiau, paminėtina, kad nėra visiškai tikslu visas tęstinio pobūdžio sutartis sieti su restitucijos negalimumu. Pavyzdžiui, sutarties rūšis renta yra tęstinio įvykdymo sutartis, tačiau nesunkiai galime apskaičiuoti pagal sutartį išmokėtų sumų dydį ir pripažintinos negaliojančia sutarties šalis grąžinti į padėtį iki sutarties sudarymo, t. y. kaip sandorio negaliojimo pasekmę taikyti restitucijos taisyklės. Kita vertus, yra vienkartinio vykdymo sutarčių, kurių nebus galima grąžinti į padėtį iki sutarties sudarymo, jei tokią sutartį pripažinsime negaliojančia nuo jos sudarymo momento. Pavyzdys galėtų būti paslaugų teikimo sutartis, kuri įvykdoma iš karto, bet pagal kurią restitucija nebūtų įmanoma.

Taigi, restitucijos netaikymas, kai neįmanoma atkurti padėties, buvusios iki sandorio sudarymo dažniausiai pasireiškia tęstinio vykdymo pobūdžio sutartyse, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ne visoms tęstinio pobūdžio sutartims pripažintoms negaliojančiomis negali būti pritaikytos restitucijos taisyklės ir atvirkščiai, ne visoms vienkartinio įvykdymo sutartims pripažintoms negaliojančiomis ir jau įvykdytoms objektyviai galima pritaikyti restitucijos taisyklės.

2.3.2 Restitucijos netaikymas dėl viešojo intereso

Pripažindamos sutarčių laisvės principą, visos teisinės sistemos vis dėlto nustato, kad sandoriai, prieštaraujantys ne tik įstatymams, bet ir viešajai tvarkai ar gerai moralei,

⁹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis c. b. *Palangos m. savivaldybė v. A. Geco personalinė įmonė*, Nr. 3K-3-749/2001, kat. 15.2.1.1 // prieiga per Internetą: <http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11757> Žiūrėta 2012-03-18.

yra negaliojantys. CK 6.3 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad prievolės dalyku gali būti bet kokie veiksmai, kurių nedraudžia įstatymas ir kurie neprieštaruja viešajai tvarkai ir gerai moralei. Pagal CK 1.81 straipsnio 1 dalį viešajai tvarkai ir gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Be to, pagrindu šiuo atveju reikėtų laikyti ne tik tiesioginį teisinį tikslą, kuriuo remdamasi šalis sudaro sutartį, bet ir šalies ketinimus ir tikslus, susijusius su galimybe įsigyti daiktą ar juo naudotis, pavyzdžiui, panaudoti įsigytą ar išsinuomotą namą azartiniams lošimams organizuoti. Sudarius viešajai tvarkai ar geriems papročiams prieštaraujančią sutartį, šalys negali teismo tvarka reikalauti priverstinio sutarties vykdymo arba nuostolių atlyginimo.

Pastebėtina, kad 1964 m. CK 48 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtintos taisyklės, užtikrinančios, kad pagal tokius viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančius sandorius gautas turtas nepaliekamas nė vienai iš sandorio šalių, o perduodamas valstybei kaip konfiskacinė sankcija⁹². Galiojančiame CK atsisakyta civilinei teisei nebūdingos funkcijos – negaliojančio sandorio šalių turto išieškojimo į valstybės pajamas, t.y. jo konfiskavimo. Kadangi civilinė teisė yra privatinės teisės dalis ir jos normos negali būti baudžiamosios, dabar galiojantis CK nebenustato konfiskacijos, o neteisėtų sandorių objektus (daiktus, pinigus ir pan.) galima konfiskuoti pagal administracinės ir baudžiamosios teisės nuostatas⁹³.

CK 1.81 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris negalioja, CK 1.80 straipsnio 2 dalyje nustatytos taisyklės (restitucija) netaikomos, kai abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštaruja viešajai tvarkai ar gerai moralei, o pagal minėto straipsnio 3 dalį vienašalė ar dvišalė restitucija galima, jei jos taikymas neprieštaruja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t.y. kai nebuvo pasiektas tokio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų. Vykdam sandorius, prieštaraujančius imperatyvioms įstatymo normoms, „pažeidžiama teisė ir atsiranda ne tik civiliniai teisiniai padariniai, - pažeidėjai gali būti traukiami baudžiamojon ar

⁹² Vitkevičius P. Turto paėmimas pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje. Socialistinė teisė, 1972. Nr. 3. P. 15-22.

⁹³ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 183.

administracinė atsakomybė⁹⁴. Taigi, įstatymų leidėjo pozicija šiuo klausimu yra drausti dvišalę restituciją tik viešajai tvarkai ir gerai moralei prieštaraujančių sandorių negaliojimo atveju, o negaliojant imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančiam sandoriui dvišalė restitucija yra leidžiama.

Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, atkreiptinas dėmesys, kad, kaip minėta, sandorio negaliojimo pagrindu dėl viešojo intereso pažeidimo reikėtų laikyti ne tik tiesioginį teisinį tikslą, kuriuo remdamasi šalis sudaro sutartį, bet ir šalies ketinimus ir tikslus, susijusius su galimybe įsigyti daiktą ar juo naudotis. Nustačius tokį pagrindą sandorio negaliojimo pasekmėms yra ribojamas restitucijos instituto taikymas. Tokią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją iliustruoja nagrinėta byla, kurioje kasatorius negalėdamas savo vardu įgyti žemės Lietuvoje, sudarė tarpininkavimo sutartį, kuria ieškovas įsipareigojo parengti dokumentus, kuriais butas ir žemė būtų parduoti jam. Tam, kad tai teisiškai būtų įmanoma, buvo susitarta įsteigti kasatoriaus vardu juridinį asmenį. Kasatorius buvo vienintelis įsteigto juridinio asmens akcininkas, o juridinis asmuo realiai neužsiėmė jokia ūkine veikla, kuriai būtų reikalingas įsigytas žemės sklypas. Teismas sprendė, kad šalys, sudarydamos sutartį dėl tarpininkavimo paslaugų suteikimo, elgėsi nesąžiningai, žinodamos apie užsienio subjektams galiojančius draudimus įsigyti žemę, siekė patenkinti savo interesus kitais būdais, kurie įstatymo nedraudžiami, tačiau tokiais būdais siekiamas tikslas - užsienio subjektui įgyti žemės Lietuvoje, pasinaudojant įsteigtu juridiniu asmeniu, patenka į imperatyviųjų normų taikymo sritį, todėl šiam tikslui pasiekti sudarytas sandoris negali būti laikomas teisėtu viešosios tvarkos požiūriu. Atsižvelgdamas į tai, Teismas pripažino tarpininkavimo sutartį niekinę bei netaikė restitucijos, kaip sandorių negaliojimo pasekmės sandorio šalims⁹⁵.

Apibendrinant darytina išvada, kad tuo atveju, kai šalys sudaro viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantį sandorį, vertintina, ar abi šalys žinojo, kokių tikslų siekiama tokiu sandoriu, t.y. vertintinas šalių sąžiningumas. Nepaisant to, kad pats sandoris gali

⁹⁴ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004. P. 192.

⁹⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 24 d. nutartis c. b. *O. M. įmonė „Rolijona“ v. M. G., uždarajai UAB „Via Maris“*, Nr. 3K-3-57/2012, kat. 42.3; 42.4; 42.8; 42.9; 54.1; 55 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-25.

neprieštarauti imperatyvioms įstatymo normoms, analizuotina, ko šalys siekė tokiu sandoriu. Prieštaraujančiu viešajai tvarkai ir gerai moralei gali būti pripažintas ir sandoris, kuris pats savaime nėra neteisėtas, bet turi neteisėtą tikslą. Pripažinus sandorį niekiniu dėl jo prieštaravimo viešajai tvarkai ir gerai moralei bei nustatius, kad šalys sudarydamos tokį sandorį žinojo arba turėjo žinoti apie tokio sandorio ydingumą, restitucija taikoma nėra, t.y. sandorio negaliojimo pasekmė tampa restitucijos ribojimas.

3. Retroaktyvumo principo taikymas tretiesiems asmenims

Kaip jau minėta, viena vertus, pagrindinis sandorių pripažinimo negaliojančiais *ab initio* tikslas yra sugrąžinti negaliojančio sandorio šalis į turtinę padėtį, kurioje jos buvo iki sandorio sudarymo, t.y. atkurti *status quo*. Tokiu atveju retroaktyvumo principas pripažintinas kaip veiksminga priemonė užtikrinanti sandorių negaliojimo instituto normų veikimą ir sandorio negaliojimo pasekmių realizavimą. Tačiau, tais atvejais, kai sandoris turi įtakos ne tik sandorio šalims, nes sandorio šalis daiktą jau yra perleidusi trečiajam asmeniui, retroaktyvumo principas kelia pavojų įgytų teisių stabilumui ir teisinės tikrovės saugumui. Kiekviena teisinė sistema susiduria su dilema, ar principas *Quod nullum est nullum producit effectum* apribotinas tik santykiams tarp negaliojančio sandorio šalių, ar išplėstinas ir trečiųjų asmenų atžvilgiu. Taikant principą ir tretiesiems asmenims susiduriama su „grandininės reakcijos“ problema, kai dėl vieno sandorio pripažinimo negaliojančiu, galios netenka ir po jo sudaryti sandoriai dėl to pačio daikto.

Pirmiausia, nagrinėjant „grandininės reakcijos“ problemos išsprendimą ir *Quod nullum est nullum producit effectum* principo taikymo mastą Lietuvos teisėje, reikėtų apsibrėžti, kas laikytina trečiaisiais asmenimis. Taigi, trečiaisiais asmenimis, kuriems restitucija gali turėti įtakos pagal CK 6.153 straipsnį, laikomi asmenys, nesantys prievolės, siejančios kreditorių ir skolininką, šalys, o susiję tik su viena iš prievolės šalių⁹⁶. Manytina, kad tretieji asmenys, kuriems gali turėti įtakos negaliojančiu pripažinto sandorio retroaktyvios pasekmės, yra asmenys, kurie savo teises įgijo iš šalies, gavusios teises pagal negaliojantį sandorį. Pastebėtina, kad taikant „sandorių

⁹⁶ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia. 2003. T. 1. P. 190.

grandinės“ principą, trečiaisiais asmenimis laikytini ir kiti asmenys įgiję teises ne tiesiogiai iš negaliojančio sandorio šalies, bet pagal trečią, ketvirtą ir vėlesnį sandorį.

Analizuojant Sandorių pripažinimo negaliojančiais „grandininės reakcijos“ problemą, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į sąžiningai turtą įgijusio trečiojo asmens apsaugą. CK 1.80 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad turtas, buvęs pripažinto negaliojančiu sandorio dalykas, negali būti išreikalautas iš jį sąžiningai įgijusio trečiojo asmens. Įstatymų leidėjas šia norma nustato sandorių negaliojimo pasekmių ribojimą sąžiningo įgijėjo atžvilgiu, t.y. jei papildomais sandoriais turtas buvo parduotas tretiesiems asmenims, kurie buvo sąžiningi, pripažinus pirminį sandorį negaliojančiu, tarp šalių, ginant sąžiningą įgijėją, objektyviai negali būti taikoma restitucija natūra. Taigi, įstatymų leidėjas, gindamas sąžiningą trečiąją šalį nepripažįsta „grandininės reakcijos“ pripažindamas sandorį negaliojančiu. Tai patvirtinama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, kur papildomai atkreipiamas dėmesys, kad daiktas negali būti išreikalautas „tik iš sąžiningo įgijėjo“⁹⁷.

Pastebėtina, kad įstatymų leidėjas numato atvejį, kai sandorio negaliojimo „grandininė reakcija“ yra pateisinama ir sandorio negaliojimo pasekmės yra taikomos visoms dėl to pačio daikto sudarytoms sutartims, nepaisant to, ar vėlesni daikto įgijėjai buvo sąžiningi, ar ne. CK 4.96 straipsnis numato išimtis, kai daiktas gali būti išreikalaujamas ir iš sąžiningo įgijėjo, t.y. kai daiktas savininko buvo pamestas, pagrobtas arba nustojo būti valdomas be savininko valios; nekilnojamasis daiktas gali būti išreikalautas tik tada, kai valdymas buvo prarastas dėl padaryto nusikaltimo; visais atvejais gali būti išreikalautas neatlygintinai neteisėtai perleistas daiktas. Taigi, tokiu atveju pripažinus pirminį sandorį negaliojančiu, „grandininės reakcijos“ principu negalioja ir visi vėlesni dėl to pačio daikto sudaryti sandoriai. Sandorių negaliojimo pasekmės šiuo atveju turi būti taikomos visiems sandoriams. Lietuvos doktrinoje nurodoma, kad tais atvejais, kai vienas asmuo, neteisėtai užvaldęs svetimą daiktą, jį neteisėta sutartimi perduota kitam asmeniui, vindikacinis ieškinys pareiškiamas tam

⁹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. S. B. ir J. K. v. Klaipėdos apskrities viršinininko administracija, Klaipėdos rajono savivaldybė, J. Ž., A. Ž., J. Š., A. Š., L. G., A. M., J. B. Ž., V. S., A. K., V. P., A. P., R. G., V. S., R. M., P. K., Nr. 3K-3-589/2009, kat. 30.5; 30.4.1// prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-24.

asmeniui, kuris turi daiktą, o ne tam, kuris pažeidė savininko nuosavybės teisę⁹⁸. Taigi, tarp daikto savininko ir sąžiningo įgijėjo (daikto valdytojo) kaip sandorio negaliojimo pasekmė taikytina vindikacija, tačiau teismas, vertindamas kitų asmenų sąžiningumą turi nuspręsti ir dėl kitų „sandorių grandinėje“ buvusių sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinių pasekmių. „Savininkui tokiu atveju jokių priekaištų negalima reikšti, o sąžiningas įgijėjas savo interesus gali apsaugoti pareikšdamas ieškinį dėl žalos atlyginimo ar nepagrįsto praturtėjimo asmeniui, iš kurio jis įsigijo daiktą“⁹⁹.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad tuo atveju, kai savininkas turtą pagal sutartį perduoda kitam asmeniui naudotis, išnuomoja, leidžia naudotis neatlygintinai, o šis turtą perduoda sąžiningam trečiajam asmeniui, tai turtas negali būti vindikuojamas iš šio sąžiningo trečiojo asmens.¹⁰⁰ Manytina, kad toks vindikacijos apribojimas sąžiningo įgijėjo teisėtam interesui apsaugoti reiškia, kad savininkas, savo valia perduodamas valdyti daiktą kitam asmeniui, prisiima šio daikto praradimo riziką. Darytina išvada, kad kiekvienu atveju, kai savininkas laisva valia perduoda daiktą valdyti kitam asmeniui, o šis perduoda jį sąžiningam įgijėjui, prioritetiškai bus ginamos įgijėjo nuosavybės teisės, t.y.: savininkas negalės vindikuoti daikto iš sąžiningo įgijėjo. Taigi, kiekvieną kartą sprendžiant sandorio negaliojimo pasekmių klausimą ir turto išreikalavimą iš sąžiningų trečiųjų asmenų, būtina išsiaiškinti ar turto valdymas buvo prarastas savininko valia, ar prieš jo valią.

Apibendrinant tai, kad išdėstyta, darytina išvada, kad įstatymų leidėjas, gindamas sąžiningą trečiąją šalį „grandininės reakcijos“, sandorius pripažįstant negaliojančiais, principą riboja derindamas sąžiningo įgijėjo institutą bei savininko interesų prioritetinį gynimą. Tuo atveju, kai daiktas nebuvo prarastas prieš savininko valią (perduotas valdyti kitam asmeniui), tačiau perduotas sąžiningam įgijėjui, pripažįstant pirminį sandorį negaliojančiu, sandorio negaliojimo pasekmėms negali būti taikoma restitucija natūra arba vindikacija, o vėlesni sandoriai nepripažintini negaliojančiais. Tuo atveju, kai savininkas daiktą prarado prieš savo valią, taikytinas „grandininės reakcijos“ principas ir visa sandorių eilė pripažintina negaliojančia, savininkui suteikiant teisę išsireikalauti

⁹⁸ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 336.

⁹⁹ Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas. Justitia, 2005. Nr. 1 (55). P. 11.

¹⁰⁰ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 338.

daiktą natūrą (vindikacinis ieškinys), o atskirų sandorių šalims taikytinos sandorių negaliojimo pasekmės atsižvelgiant į jų sąžiningumą.

4. Sandorio negaliojimo momento nustatymas

Išsiaiškinus, sandorių negaliojimo pasekmes, svarbu nustatyti momentą, nuo kada sandoris pripažintinas negaliojančiu. Kaip jau buvo kalbėta, niekinis sandoris neturi jokios teisinės galios, o nuginkijami sandoriai sukelia teises pasekmes tol, kol nėra nugincyti teismo tvarka. Pats sandorių negaliojimas yra situacija, kai teisė neleidžia atsirasti šalių pageidautoms pasekmėms, o jei jų atsirado – jas panaikina. Viena vertus, pripažintas negaliojančiu, sandoris negali sukelti teisinių pasekmių ateityje, t.y. jis išnyksta ateičiai, kita vertus, toks sandoris laikytinas niekada neegzistavusiu ir praeityje jo sukeltos pasekmės taip pat yra išnykusios, todėl turi būti grįžtama į padėtį iki sandorio sudarymo (*status quo ante*) arba į tokią padėtį, tarsi šis sandoris niekada nebūtų buvęs sudarytas. Būtent šiame kontekste analizuotinas sandorio negaliojimo momento nustatymo klausimas.

Atkreiptinas dėmesys, kad negaliojimas sietinas ne su pačiu juridiniu faktu, t.y. sandoriu, o su jo pasekmėmis. Sandorio negaliojimas jokia būdu nereiškia, kad sandorio, kaip juridinio fakto, apskritai nebuvo. Jis buvo, tačiau nesukėlė tų padarinių, kurių siekė sandorio šalis ar šalys. Pats valios pasireiškimas, kaip juridinis faktas, jau buvo, todėl teisė jo negali paneigti. Nepaisant to, kad sandoris nebegalioja, neįmanoma paneigti praeityje buvusio veiksmo padarymo fakto. Objektyviai negali būti, kad tai, kas iš tiesų praeityje buvo padaryta, po kurio laiko būtų laikoma nepadaryta, t.y. įvykęs faktas būtų laikomas neįvykusiu faktu¹⁰¹. Taigi, negaliojantis sandoris turi būti laikomas juridiniu faktu. Pažymėtina, kad tokia situacija susiklosto, kai nuginkijamas sandoris yra pripažįstamas negaliojančiu – jis laikomas negaliojančiu *ab initio*, t.y. iš esmės laikoma, kad toks sandoris, nors tam tikrą laiką ir galiojęs, yra pripažįstamas kaip niekada neįvykęs. Atsižvelgiant į tai, toliau pateiktoje analizėje išskiriamos pagrindinės praktinės sandorio negaliojimo momento nustatymo problemos.

4.1 Sandorio negaliojimo momento nustatymo praktinė reikšmė

¹⁰¹ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1). *Justitia*, 2006. Nr. 4 (62). P. 7.

CK 1.95 straipsnio 1 dalis numato bendrąją taisyklę, kad pripažintas negaliojančiu sandoris laikomas negaliojančiu *ab initio* (nuo jo sudarymo momento). Įstatymų leidėjas kartu numato ir šios taisyklės išimtį tuo atveju, kai sandoris pagal savo turinį negali būti pripažintas negaliojančiu *ab initio*, leidžiama sandorio negaliojimo momentą laikyti nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Toks įstatymo leidėjo sandorio pripažinimo negaliojančiu momento atskyrimas (negaliojimas retroaktyviai arba į ateitį) yra pateisinamas, nes „pats pripažinimas sandorio negaliojančiu nereiškia, kad visada netenka teisinės reikšmės pagal šį sandorį atsiradę santykiai“¹⁰². Pavyzdžiui, iki gyvenamosios patalpos nuomos sutarties pripažinimo negaliojančia nuomininkas naudojosi patalpa. Pripažinus šią sutartį negaliojančia pats naudojimosi patalpa faktas ir iš to praeityje atsiradusios teisinės pasekmės savaime neišnyksta. Taigi, kiekvienu atveju svarbu vertinti, ar sandorį objektyviai įmanoma pripažinti negaliojančiu nuo jo sudarymo momento, o nesant tokios galimybės, jis galėtų būti pripažįstamas negaliojančiu nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymų leidėjas nenumato skirtumo tarp niekinio ir nugincijamo sandorio pripažinimo negaliojančiu momento, tačiau literatūroje randama nuomonė, kad „niekiniai sandoriai nesukelia jokių sandoriu siekiamų padarinių, todėl jie visada negalioja *ab initio*, tuo tarpu nugincijami sandoriai, kol jie nenuginčyti, sukuria teisinius padarinius, todėl teismas gali pripažinti juos negaliojančiais ir *ex nunc*“¹⁰³. Atsižvelgiant į tai, kad niekiniais pripažintini tik sandoriai, kurie buvo sudaryti pažeidžiant imperatyvias teisės normas arba viešąjį interesą ar gerą moralę, su tokia nuomone galima sutikti. Tokie sandoriai iš esmės negalėjo būti sudaryti, todėl tokio sandorio pripažinimas negaliojančiu į ateitį nepanaikintų jo sukeltų pasekmių ir neįgyvendintų vieno iš sandorių negaliojimo instituto tikslų – teisingos civilinės apyvartos.

Šiame kontekste analizuotina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kurioje randama nuostata, kad „sandoriai, pažeidžiantys imperatyvias teisės normas, negali sukelti tų civilinių teisinių padarinių, kurių siekia jo dalyviai, ir pripažinto niekinio

¹⁰² Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997. P. 195.

¹⁰³ Papirtis L. V., Baranauskas E., ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. T. 2. P. 54.

sandorio šalies sąžiningumas ar nesąžiningumas neturi reikšmės restitucijos taikymui¹⁰⁴. Tokiu išaiškinimu patvirtinama nuostata, kad „niekinis sandoris savaime, pagal savo prigimtį, negalioja *ab initio*“¹⁰⁵ ir šalys pagal tokį sandorį negali įgyti jokių teisių ar pareigų. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje byloje, kurioje ieškovė ir trečiasis asmuo apie sudarytą pasaugos sutartį nežinojo, nebuvo tos sutarties šalimis, o įstatyminio reglamentavimo, kad tretieji asmenys už suteiktas saugojimo paslaugas pagal transporto priemonių pasaugos sutartį yra atsakingi saugotojui, nebuvo, teismas pasaugos sutarties dalį, kurioje nustatyta saugotojo teisė reikalauti iš trečiųjų asmenų išlaidų atlyginimo, pripažino niekine ir nesukeliančia jokių teisinių pasekmių (*ab initio*)¹⁰⁶. Taigi, niekiniu ir negaliojančiu nuo jo sudarymo momento gali būti pripažintas ir ne visas sandoris, o tik jo dalis, kuri prieštarauja imperatyvioms teisės normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei. Tokiu atveju, dalis, kuri pripažinta niekine, negali šalims sukelti jokių teisinių pasekmių, išskyrus sandorio negaliojimo pasekmes, kurių tikslas grąžinti šalis į buvusią padėtį.

Pastebėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje nagrinėtų bylų taip pat yra pažymėjęs, kad nuginkijamas sandoris sukelia teises pasekmes šalims, todėl gali būti laikomas galiojančiu iki jo nuginkijimo¹⁰⁷. Taigi, analizuojant teismų praktiką, galima sutikti su jau minėta nuostata, kad „niekiniai sandoriai nesukelia jokių sandoriu siekiamų padarinių, todėl jie visada negalioja *ab initio*, tuo tarpu nuginkijami sandoriai, kol jie nenuginčyti, sukuria teisinius padarinius, todėl teismas gali pripažinti juos negaliojančiais ir *ex nunc*“¹⁰⁸.

¹⁰⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis c. b. *A. M. v. W. A. ir kt.*, Nr. 3K-3-558/2010, kat. 21.4.1.1; 21.6; 77.2 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-27.

¹⁰⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. *T. U. K. v. E. D.*, Nr. 3K-3-432/2010, kat. 91.2; 91.5; 21.4.1.1; 21.6; 24.4; 24.5; 75.6.2 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-27.

¹⁰⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nutartis c. b. *A. G. v. UAB „Efektyvios investicijos“*, Nr. 3K-3-45/2011, kat. 30.12.1; 32.7; 43.1; 62.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-27.

¹⁰⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 25 d. nutartis c. b. *UAB „Kamesta“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-406/2010, kat. 21.4.2.8; 52.3; 99.1.1 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-27.

¹⁰⁸ Papirtis L. V., Baranauskas E., ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. T. 2. P. 54.

Vis dėlto, teismų praktikoje randamas ir kitoks niekinio sandorio negaliojimo momento nustatymas, t.y. nustatymas į ateitį. Šiame kontekste analizuotina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla, kurioje pažymėta, kad „tik atsakovių sudarytos viešojo pirkimo sutarties pripažinimas niekine neužtikrina veiksmingos ieškovės teisių, kylančių iš ginčo pirkimo, gynybos. [...] Viešojo intereso – ginčo pirkimo objekto (paslaugos) – apsaugos tikslas atitinka [...] nurodytus griežtus, siaurai taikytinus kriterijus, kurių pagrindu viešasis interesas pirkimo objektu nusveria viešąjį interesą sąžiningu tiekėjų varžymusi. Atsižvelgdama į tai, į panaikintus atsakovės Viešųjų pirkimų komisijos sprendimus [...] bei poreikį derinti perkančiosios organizacijos (ir visos Klaipėdos miesto visuomenės) interesus (dėl teikiamos paslaugos nepertraukiamumo dėl galimų neigiamų padarinių) su viešuoju interesu (kaip sąžininga tiekėjų konkurencija) bei ieškovės suinteresuotumu ginčo pirkimu, teisėjų kolegija sprendžia, kad yra poreikis sutarties šalims (atsakovėms) laikinai išsaugoti pripažinto niekiniu sandorio padarinius [...]. Teisėjų kolegija nurodo, kad iš pripažintos negaliojančia viešojo pirkimo sutarties kylančios teisės ir pareigos ją sudariusioms šalims išsaugojamos iki 2011 m. spalio 31 d.“¹⁰⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad šia nutartimi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tarp šalių sudarytą sutartį laiko negaliojančia ir nesukeliančia padarinių ne nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos, o nuo konkrečios įvardintos datos ateityje. Pastebėtina, kad įstatymų leidėjas sandorių negaliojimą į ateitį numato apribodamas laiko momentą iki teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Šiuo atveju, siekdamas viešojo intereso prioritetinio gynimo, teismas peržengė jam įstatymo suteiktą kompetenciją ir išplėtė sandorio negaliojimo momento nustatymo ribas. Remiantis šia nutartimi tiek niekiniai, tiek nuginčijami sandoriai gali būti pripažįstami negaliojančiais: 1) nuo jų sudarymo momento; 2) nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo momento; 3) nuo konkrečios datos ateityje.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, pažymėtina, kad sandorio negaliojimo momento nustatymas yra tiesiogiai siejamas su sandorio sukeliomomis pasekmėmis. Įstatymų leidėjas įvardindamas du sandorio negaliojimo momentus (*ab initio* ir *ex nunc*) tiesiogiai

¹⁰⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 10 d. nutartis c. b. UAB „Nuaras“ v. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija, Nr. 3K-3-297/2011, kat. 45.4; 69 // prieiga per Internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-2006-6bt1.html>> Žiūrėta 2012-03-27.

nenurodo, kuriems sandoriams, niekiniams ar nuginjamiems, taikytini šie negaliojimo momentai. Remiantis niekinio sandorio samprata ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, darytina išvada, kad niekinis sandoris visada negalioja nuo jo sudarymo momento, tuo tarpu nuginjamas sandoris gali sukelti teises pasekmes ir gali būti pripažįstamas negaliojančiu nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Nepaisant nusistovėjusios praktikos ir įstatymų leidėjo nustatytų dviejų galimų sandorio negaliojimo momentų, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pripažinęs galimybę niekinio sandorio padarinius taikyti ir ateičiai, t.y. sandorį pripažinti niekiniu ir nesukeliantiu teisinių padarinių nuo konkrečios datos ateityje. Toks Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas neatitinka įstatyminio reglamentavimo bei kartu paneigia niekinio sandorio esmę (jis iš esmės negali egzistuoti). Kita vertus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokį sprendimą grindė būtent viešojo intereso apsauga.

Išvados

1. Pagrindinė retroaktyvumo principo įgyvendinimo priemonė – restitucija. Pagrindinis restitucijos būdas – turto gražinimas natūra. Tuo atveju, kai gražinimas natūra yra neįmanomas arba pažeistų šalių interesų pusiausvyros, protingumo, sąžiningumo, teisingumo, proporcingumo, ekonomiškumo principus, turto vertė, atsižvelgiant į šalių sąžiningumą, įvertinama piniginiu ekvivalentu. Galimas atvejis, kai taikomi abu minėti būdai atskiroms gražintino turto dalims. Taip pat restitucija skirstoma į rūšis ir gali būti tiek dvišalė, tiek vienašalė, o tam tikrais atvejais visai netaikoma. Netaikymas yra išimtinai susijęs su viešojo intereso arba viešosios tvarkos pažeidimo galimybe, objektyviu negalimumu taikyti restituciją arba teismo teise konkrečiu atveju priimti sprendimą restitucijos netaikyti (privaloma aiški argumentacija). Prieštaraujančiu viešajai tvarkai ir gerai moralei gali būti pripažintas ir sandoris, kuris pats savaime nėra neteisėtas, bet turi neteisėtą tikslą.

2. Taikant restituciją natūra gražintino daikto vertė turi atitikti jo vertę sudarant negaliojantį sandorį. Sąžiningai šaliai pareiškus reikalavimą, turėtų būti atlyginamos ir daikto pagerinimo išlaidos ir/arba skaičiuojamos palūkanos nuo negaliojančio sandorio sudarymo momento iki restitucijos įgyvendinimo. Kai daiktas yra tapęs trečiojo asmens nuosavybe arba yra prarastas ar sugadintas, taikoma restitucija piniginiu ekvivalentu.

Apskaičiuojant pinigini ekvivalentą reikia įvertinti buvusią daikto vertę negaliojančios sutarties sudarymo momentu, kitas išlaidas, susijusias su negaliojančios sutarties vykdymu ir tikslo, kuriam įgytas daiktas, realizavimu. Būtina atsižvelgti į pinigų nuvertėjimo klausimą.

3. Kai restitucijos taikymas nėra įmanomas arba netenka savo prasmės, taikytinos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės. Pasirinktas skirtingas atlyginimo reglamentavimas, kai daiktas yra žuvęs dėl nenugalimos jėgos, negaliojančio sandorio pasekmės daro priklausomas nuo susitarimo dalyko galėjimo būti fiziškai grąžintinu ar įvertintu piniginiu ekvivalentu iki jo žuvimo. Kai tarp šalių nėra prievolinių santykių, daiktas gali būti išreikalautas jį vindikuojant. Kai papildomai prašoma pripažinti trečiųjų asmenų sandorius negaliojančiais, sandorių negaliojimo pasekmės nustatomos tokia apimtimi, kiek tai leidžia daiktinė teisė.

4. *Actio Pauliana* ieškiniu pripažinus sandorį negaliojančiu teisinės pasekmės atsiranda tik ieškinį pareiškusiam kreditoriui ir tik tokia apimtimi, kiek yra būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti. Kartu gali būti sprendžiama galimybė apskaičiuoto ekvivalento dalį padengti įskaitant priešpriešinius šalių reikalavimus. Sandorių pripažinimo negaliojančiu pasekmės gali būti taikomos ir ne bankroto byla nagrinėjančio teismo, tačiau turi būti atsižvelgiama į visų skolininko kreditorių interesus. Kai skolininko sudarytą sandorį pripažinti negaliojančiu prašo bankrutuojančios įmonės administratorius, sandorio negaliojimo pasekmės taikomos ne konkrečiam kreditoriui, o turtas grąžinamas į bendrą įmonės turto masę.

5. „Grandininės reakcijos“ principas yra ribojamas derinant sąžiningo įgijėjo institutą bei savininko interesų prioritetinį gynimą. Kai daiktas nebuvo prarastas prieš savininko valią, tačiau perduotas sąžiningam įgijėjui, pripažįstant pirminį sandorį negaliojančiu, sandorio negaliojimo pasekmėms negali būti taikoma restitucija natūra arba vindikacija, o vėlesni sandoriai nepripažintini negaliojančiais. Kai savininkas daiktą prarado prieš savo valią, taikytinas „grandininės reakcijos“ principas ir visa sandorių eilė pripažintina negaliojančia, savininkui suteikiama teisė vindikuoti daiktą, o atskirų sandorių šalims taikytinos sandorių negaliojimo pasekmės atsižvelgiant į jų sąžiningumą.

6. Sandorio negaliojimo momento nustatymas yra tiesiogiai siejamas su sandorio sukeliomomis pasekmėmis. Niekinis sandoris visada negalioja nuo jo sudarymo momento, tuo tarpu nuginkijamas sandoris gali sukelti teises pasekmes ir gali būti pripažįstamas negaliojančiu nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Nepaisant nusistovėjusios praktikos ir įstatymų leidėjo nustatytų dviejų galimų sandorio negaliojimo momentų, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pripažinęs galimybę niekinio sandorio padarinius taikyti ir ateičiai, t.y. sandorį pripažinti niekiniu ir nesukeliančiu teisinių padarinių nuo konkrečios datos ateityje.

Literatūros sąrašas:

Lietuvos teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Žin., Nr. 74-2262, 2000-09-06, nuo 2001-07-01.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1964. Nr. 19-138.
3. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Žin., Nr. [VIII-1927](#), 2000-09-19, nuo 2001-01-01.
4. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. Žin. Nr. [31-1010](#), 2001, nuo 2012-03-01.
5. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, Žin., Nr. [60-1945](#), 1999, nuo 2011.01.10.

Užsienio teisės norminiai aktai:

1. Olandijos civilinis kodeksas (The Civil Code of the Netherlands). Warendorf H., Thomas R., Curry – Sumner J. Kluwer Law International BV. The Netherlands, 2009.
2. Prancūzijos civilinis kodeksas (Legifrance). Prieiga per Internetą: <<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=22>> Žiūrėta 2012-03-19.
3. Rusijos civilinis kodeksas (Гражданский кодекс Российской Федерации). Prieiga per Internetą: < <http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072/10064072-001.htm>> Žiūrėta 2012-03-19.
4. Vokietijos civilinis kodeksas (Bürgerliches Gesetzbuch). Prieiga per Internetą: < <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm>> Žiūrėta 2012-03-19.

Tarptautiniai dokumentai:

1. UNIDROID Principles of International Commercial Contracts. 2004.

Specialioji literatūra lietuvių kalba:

1. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
2. Augaitė D. Actio Pauliana. Jurisprudencija, 2004. Nr. 55 (47).
3. Dambrauskaitė A. Neigalumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „impossibilium nulala obligatio est“ taikymas šiuolaikinėje teisėje. Jurisprudencija, 2009. Nr. 3 (117).
4. Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009.
5. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo igijėjo interesų apsauga. Jurisprudencija, 2002. Nr. 28 (20).
6. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01). Vilnius, 2006.
7. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.
8. Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymas ištirti CK 4.96 straipsnio 2 dalies atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
9. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003.
10. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002.
11. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1). Justitia, 2006. Nr. 4 (62).
12. Mikelėnas V., Sauliūnas D. Lietuva turi naują Civilinį kodeksą. Justitia, 2000. Nr. 4-5.
13. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
14. Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
15. Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas. Justitia, 2005. Nr. 1 (55).
16. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007.
17. Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. Karulaitytė – Kvainauskienė I., Petrauskaitė D. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. II tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.

18. Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis leidimas. Vilnius: Alma litera, 2004.
19. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
20. Vitkevičius P. Turto paėmimas pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje. Socialistinė teisė, 1972. Nr. 3.
21. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997.
22. Žeruolis J. ir kt. Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1976.

Specialioji literatūra užsienio kalbomis:

1. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment / edited by J. Beatson, E. Schrage. Oxford: Hart Publishing, 2003.
2. Chorus J. M. J. Illegality and Restitutio // European Review of Private Law. 2006.
3. Deprez J. La retroaktive dans les actes juridiques. Rennes, 1953.
4. Dictionary of Law / ed. E. A. Martin. Oxford; New York: Oxford University Press, 1994.
5. Goubeaux G. Pregace a leutude de S. Mercoli, La retroaktive dans le droit des contrats. Aix-en-provence: PUAM, 2001.
6. Malaurie Ph., Aynes L., Stoffel Munck Ph. Droit civil. Les obligations. Paris: Defrenois, 2007.
7. Stone R. The Modern Law of Contract. London: Cavendish Publishing Limited, 2005.
8. Virgo G. The Principles of the Law of Restitucion. Oxford: Clarendon Press, 1999.
9. Zimmermann R. The Law Obligations. Roma Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996.
10. Юридическая энциклопедия/ род ред. Тихомирова М. Ю.: Юринформцентр, 1997.
11. Комментарий к Гражданскому Кодексу Российской Федерации. Москва, 1999.
12. Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт- Петербург: Юридический центр Прес, 2001.

Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008. Nr. 126-4816.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 liepos 12 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2001, Nr. 62-2276.
3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 24 d. nutartis c. b. *O. M. įmonė „Rolijona“ v. M. G., uždarajai UAB „Via Maris“*, Nr. 3K-3-57/2012, kat. 42.3; 42.4; 42.8; 42.9; 54.1; 55.
4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 24 d. nutartis c. b. *A. V. ir M. V v. J. V.*, Nr. 3K-3-85/2011, kat. 21.4.2.6; 49.
5. LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *UAB „Nuaras“ v. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-297/2011, kat. 45.4; 69.
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, V. P.*, Nr. 3K-3-149/2011, kat. 24.2; 30.12.1; 41.
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nutartis c. b. *A. G. v. UAB „Efektyvios investicijos“*, Nr. 3K-3-45/2011, kat. 30.12.1; 32.7; 43.1; 62.1.
8. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis c. b. *A. M. v. W. A. ir kt.*, Nr. 3K-3-558/2010, kat. 21.4.1.1; 21.6; 77.2.
9. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje *T. U. K. v. E. D.*, Nr. 3K-3-432/2010, kat. 91.2; 91.5; 21.4.1.1; 21.6; 24.4; 24.5; 75.6.2.
10. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 25 d. nutartis c. b. *UAB „Kamesta“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-406/2010, kat. 21.4.2.8; 52.3; 99.1.1.
11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 1 d. nutartis c. b. *AB „Rytų skirstomieji tinklai“ v. BAB „Alytaus tekstilė“, UAB „Marijampolės gelžbetonis“*, Nr. 3K-3-15/2010, kat. 35.6.1; 41.
12. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 24 d. nutartis c. b. *Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla (buvusi Lietuvos jūreivystės kolegija) v. R. D., A. R. D., R. D., J. D.*, Nr. 3K-3-593/2009, kat. 21.4.2; 24.3; 35.6.1.
13. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. *S. B. ir J. K. v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, Klaipėdos rajono savivaldybė, J. Ž.*,

- A. Ž., J. Š., A. Š., L. G., A. M., J. B. Ž., V. S., A. K., V. P., A. P., R. G., V. S., R. M., P. K., Nr. 3K-3-589/2009, kat. 30.5; 30.4.1.
14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. *J. N. v. S. G. ir R. F.*, Nr. 3K-3-587/2009, kat. 21.6; 22.3.2; 27.3.2.1; 41; 42.12.
15. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. *Lietuvos judėjimo „Černobylis“ Klaipėdos komiteto individuali įmonė „AGVA“ v. UAB „Automalūnas“*, Nr. 3K-3-521/2009, kat. 50.5.
16. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. *A. E. R., V. R., G. R. v. Kauno miesto savivaldybė, Kauno apskrities viršininko administracija, 219-oji butų savininkų bendrija, A. E., N. B. ir V. B.*, Nr. 3K-3-592/2009, kat. 22.4; 25.1; 30.5.
17. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis c. b. *A. E. R., V. R., G. R. v. Kauno miesto savivaldybė, Kauno apskrities viršininko administracija, 219-oji butų savininkų bendrija, A. E., N. B. ir V. B.* Nr. 3K-3-592/2009, kat. 22.4; 25.1; 30.5.
18. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras, Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos v. J. G., V. V. D., I. K., Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-570/2009, kat. 41.
19. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija, politinė partija „Naujoji sąjunga“*, Nr. 3K-3-532/2009, kat. 21.6; 42.11.1.
20. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c. b. *T. N. S. v. V. M. ir Kauno apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-490/2009, kat. 114.8.2; 30.7.
21. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 19 d. nutartis c. b. *L. V., R. V. v. S. V., V. K., S. K., A. P., Vilniaus apskrities viršininko administracija, Lietuvos valstybė, atstovaujama Teisingumo ministerijos*, Nr. 3K-3-434/2009, kat. 41; 44.5.2.5; 129.2.
22. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 15 d. nutartis c. b. *J. M., B. M., atstovaujami įstatyminės atstovės J. M., v. Ž. N., R. N.*, Nr. 3K-3-440/2009, kat. 21.4.

23. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 13 d. nutartis c. b. *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. VĮ Registrų centras, A. P., B. N., D. A.*, Nr. 3K-3-412/2009, kat. 30.3; 30.6; 30.7; 30.12; 33.
24. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis c. b. *Klaipėdos rajono apylinkės vyriausiasis prokuroro pavaduotojas v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, J. Ž., A. Ž.*, Nr. 3K-3-397/2009, kat. 21.4.1.1; 24.2; 30.4.1; 41.
25. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41; 43.2; 49.
26. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. *BUAB „Vikata ir Ko“ v. UAB „Daisruna ir Ko“*, Nr. 3K-3-361/2009, kat. 35.6.1; 126.5.
27. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 31 d. nutartis c. b. *BUAB „Vinukas“ v. UAB „LCL“, Danske bank A/S*, Nr. 3K-3-339/2009, kat. 35.6.1; 41.
28. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 31 d. nutartis c. b. *UAB „Technologinių paslaugų sprendimai“ v. Lietuvos automobilių kelių direkcija prie Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos*, Nr. 3K-3-323/2009, kat. 45.4.
29. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 7 d. nutartis c. b. *V. V. v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, V. B., 22-oji gyvenamųjų namų statybos bendrija ir T. M.*, Nr. 3K-3-308/2009, kat. 41.
30. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 29 d. nutartis c. b. *M. A. K. v. V. Z., V. Z.*, Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3; 41.
31. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 8 d. nutartis c. b. *AB „If draudimas“ v. Vilniaus miesto savivaldybė, UAB „Statybinių konstrukcijų laboratorija“*, Nr. 3K-3-252/2009, kat. 69; 93.2.4; 120.
32. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 9 d. nutartis c. b. *V. R. v. E. I. L., K. L., H. L., E. L.*, Nr. 3K-3-218/2009, kat. 41; 98.1; 98.4; 129.2; 129.11; 129.19.2.
33. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 28 d. nutartis c. b. *BUAB „Liūto vaistinė“ v. UAB „Optivita“*, Nr. 3K-3-105/2009, kat. 35.6.1; 41; 123.3.
34. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 23 d. nutartis c. b. *A. G. ir V. G. v. antstolei R. S, M. K., O. P*, Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2.
35. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 10 d. nutartis c. b. *V.S. v. I. S.*, Nr. 3K-3-30/2009, kat. 45.1; 45.6; 114.11.

36. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 27 d. nutartis c. b. *Kauno apskrities viršininko administracija v. Kauno rajono savivaldybės administracija, Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos žemės ūkio universitetas, B. N., B. M., A. M. M., N. Ž., R. R., V. M. R., G. V., L. K., O. V. B., V. R., A. S., V. G., V. Č., D. S., R. R. Š. ir V. M.*, Nr. 3K-3-41/2009, kat. 41.
37. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 lapkričio 25 d. nutartis c. b. *L. A. v. Z. V., Kėdainių rajono notaru biuro notarė G. S.*, Nr. 3K-3-505/2008, kat. 94.2.1; 41.
38. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti V. B. individuali įmonė. v. N. D., UAB „Eldermonta“, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-565/2008, kat. 129.19.2; 126.5; 30.10; 41; 114.11.
39. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis c. b. *V. J. v. UAB „Transverslas“*, Nr. 3K-3-229/2008, kat. 21.6; 41; 45.1.
40. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 14 d. nutartis c. b. *BUAB „Spaudos magnatai“ v. UAB „Sekundės redakcija“*, Nr. 3K-3-176/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.2.1; 21.4.2.7; 21.6; 27.7; 35.6.1; 39; 45; 126.5.
41. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis c. b. *UAB „Reklamos laikraštis“ v. UAB „Vilniaus skelbimai“*, Nr. 3K-3-6/2008, kat. 21.4.1.1; 35.1; 42.11.1; 42.6; 42.8.
42. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 18 d. nutartis c. b. *Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojas v. Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, UAB „Tertius“, UAB „Stenrosus“, G. D.*, Nr. 3K-7-229/2007, kat. 30.3; 30.12.1.
43. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. *UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. individuali įmonė „Atlanta“*, Nr. 3K-3-168/2007, kat. 35.6.1.
44. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c. b. *L. A. v. Z. V.*, Nr. 3K-3-154/2007, kat. 21.6; 24.2; 24.3; 30.12.2.
45. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c. b. *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“ ir kt.*, Nr. 3K-3-17/2006, kat. 31.6.1; 37.7.
46. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. *bankrutavusios AB „Rameksta“ administratorius V. Kerpauskas v. V. J. Kirchovienė*, Nr. 3K-3-573/2005, kat. 35.6.1; 41; 114.5; 114.12.

47. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. *UAB „Sigma telas“ ir UAB „A. Žilinskio ir ko.“ v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“ ir UAB „Fima“*, Nr. 3K-3-416/2005, kat. 45.4.
48. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 15 d. nutartis c. b. *T. N. S. ir kt. v. J. N. ir kt.*, Nr. 3K-7-274/2005, kat. 41.
49. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 18 d. nutartis c. b. *J. A. v. R. P.*, Nr. 3K-3-510/2004, kat. 36.4.
50. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *V. T. v. D. B., J. U. ir kt.*, Nr. 3K-3-569/2003, kat. 42.
51. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 31 d. nutartis c. b. *P. G. A. v. G. Ž.*, Nr. 3K-3-424/2003, kat. 31.6.1.
52. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 17 d. nutartis c. b. *LUAB korporacija „Lietverslas“ v. E. G.*, Nr. 3K-3-113/2003, kat. 15.2.1.1; 15.2.2.8; 21.2.2.1; 21.6; 22.1; 41; 94.1; 103.
53. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis c. b. *A. L. v. UAB „Šiaulių dujotekio statyba“*, Nr. 3K-3-214/2003, kat. 15.2.2.6.
54. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *Vilniaus m. savivaldybė v. D. M, Č. G. ir kt.*, Nr. 3K-3-106/2003, kat. 25.7; 25.8.1; 36.4.
55. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 16 d. nutartis c. b. *V. J. v. Teismo antstolių kontora prie Vilniaus m. 2-ojo apylinkės teismo*, Nr. 3K-3-990/2002, kat. 15.2.1.1, 25.8.
56. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti AB „Litimpeks bankas“ v. UAB „Pajūrio paslaptys“ ir kt.*, Nr. 3K-3-710/2002, kat. 15.2.1.1; 25.8.1; 31.6.1; 31.5; 37.8; 40.6.
57. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis c. b. *R. Rėkaitė v. S. Rinkevičius, L. Rinkevičienė*, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.2.1.1; 38.2.
58. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis c. b. *Palangos m. savivaldybė v. A. Geco personalinė įmonė*, Nr. 3K-3-749/2001, kat. 15.2.1.1.
59. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 20 d. nutartis c. b. *P. O. v. A. P.*, Nr. 3K-3-723/2001, kat. 39.2.4.

60. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 30 d. nutartis c. b. *J. B. v. Gargždų statybos ir eksplotavimo bendrija „Šviesoforas -2“*, Nr. 3K-3-575/2001, kat. 31.2; 21.3.6.
61. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 2 d. nutartis c. b. *J. S. v. F. Š.*, Nr. 3K-3-512/2001, kat. 25.6.1.
62. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 11 d. nutartis c. b. *Lazdijų pasienio policijos rinktinė v. A. B., V. Šulco paslaugų įmonė*, Nr. 3K-3-439/2001, kat. 15.2.1.1., 25.8.1.
63. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. *E. D. B. v. L. N., H. K.*, Nr. 3K-3-288/2001, kat. 15.2.2.3.
64. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 21 d. nutartis c. b. *AB Turto bankas v. bankrutuojanti AB „Rimeda“ ir kt.*, Nr. 3K-3-201/2001, kat. 15.2.1.1., 31.6.1., 125.6.
65. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. C. v. A. C., V. Š. ir V. Č.*, Nr. 3K-3-1202/2000, kat. 15.2.1.1, 25.8.1.
66. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“ ir kt.*, Nr. 3K-3-905/2000, kat.42.
67. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 18 d. nutartis c. b. *J. Č. v. A. S. ir kt.*, 3K-3-827/2000, kat. 37.
68. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 birželio 7 d. nutartis c. b. *L. M. v. Kauno teritorinės muitinės viršininkas, AB „Anykščių vynas“*, Nr. 3K-3-645/2000, kat. 46.
69. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 15 d. nutartis c. b. *J. B. v. Chelmo visuotinė draudimo įstaiga*, Nr. 3K-3-318/2000, kat. 37.
70. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 28 d. nutartis c. b. *N. B. v. V. R., V. Č. ir R. B.*, Nr. 3K-3-379/1999, kat. 42.
71. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 28 d. nutartis c. b. *AB „Mažeikių elektrotechnika“ v. AB „Lietuvos energija“*, Nr. 3K-3-369/1999, kat. 42.
72. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. *E. J. v. K. R.*, Nr. 3K-3-206/1999, kat. 42.
73. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 1999 m. kovo 15 d. nutartis c. b. *J. A. v. P. P.*, Nr. 3K-7-6/1999, kat. 42.

Santrauka

Sandorių negaliojimo instituto tikslas - stabili ir teisėta civilinė apyvarta. Sandorio pripažinimas negaliojančiu panaikina jo teisinę galią. Viena vertus, pripažintas negaliojančiu, sandoris nesukelia teisinių pasekmių ateičiai, kita vertus, naudojantis sandorių pripažinimo grįžtamosios galios (retroaktyvumo) principu, toks sandoris laikomas neegzistavusiu ir praityje jo sukeltos pasekmės išnykusios. Kadangi tikrovėje tam tikri faktai jau yra įvykę, pasitelkiant teises priemones, šalys yra grąžinamos į iki sandorio sudarymo buvusią padėtį.

Restitucija, pagrindinė sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinė pasekmė, dėl sandorio dalyko, šalių specifikos, ar atsiradusių trečiųjų asmenų teisių į sandorio dalyką, ne visada gali būti taikoma. Atsižvelgiant į tai, šalių grąžinimui į iki sandorio sudarymo buvusią padėtį, naudojami ir kiti teisės institutai: be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklės, vindikacija, *actio Pauliana* ieškinys. Kai turto grąžinimas natūra ar apskaičiavus piniginių ekvivalentą tampa neįmanomas, o šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai, taikytinos be pagrindo įgyto turto ir nepagrįsto praturtėjimo taisyklės. Tuo atveju, kai šalys nesieja prievoliniai teisiniai santykiai, jų teisės ginamos daiktinės teisės normomis (vindikacija). Ieškinys, reiškiamas siekiant sugrąžinti skolininką į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį ir patenkinti kreditorinį reikalavimą, reiškiamas pagal *actio Pauliana* taisyklės.

Atkūrus šalių padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo, išskyla grėsmė ir trečiųjų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams. Siekiant užtikrinti patikimą ir stabilią civilinę apyvartą, būtina atsižvelgti į sąžiningus įgijėjus. Taigi, kiekvienu atveju vertintini konkuruojantys sandorių negaliojimo instituto tikslai, taikytinos sandorių pripažinimo negaliojančiais pasekmės bei sąžiningo įgijėjo ir savininko teisių ir teisėtų interesų prioritetinio gynimo konfliktas.

Summary

(Consequences of Invalidity of a Transaction and Determination of the Starting Point of its Invalidity)

The goal consequences of invalidity of transactions are stable and legitimate civil circulation. Invalidity of a transaction eliminates the legal validity. On the one hand, invalidity of a transaction has no legal consequences for the future, on the other hand, using the retroactive recognition of the transactions (retroactivity) principle, the transaction presumed to have not existed and the consequences of transaction are disappeared. Whereas, certain facts have occurred in reality, using legal instruments, parties are returned to the status quo before the transactional.

Restitution, the main consequence of invalidity transactions, of subject of transaction, counterparts specific, or third parties rights in subject of transaction, may not always be applicable. In this context, parties returned to the status quo before the transactional, are used other legal instrument: no reason on assets and unjust enrichment rules, vindication, *Actio Pauliana* legal action. When the restitution returning the item back to the whole or counting the value of money becomes impossible and parties have legal obligation relationships, used no reason on assets and unjust enrichment rules. In the event, when the parties have not legal obligations relationships, their rights are protected by right in rem role of law (vindication). Legal action to return the debtor to the status quo before the transactional and to satisfy the creditors' claims submitted in accordance with the *Actio Pauliana* rules.

When parties are returned to the status quo before the transactional, there is a risk damaged third parties rights and legitimate interests. In order to ensure stable and legitimate civil circulation, it is necessary to take care about good faith purchasers. Thus, in each case, need to assess competition between the goal invalidity of transactions, consequences of invalidity of transactions and owner against third parties rights and legitimate interests.